

Malmö högskola

Kultur och Samhälle

Kandidatuppsats

15 högskolepoäng

”Jag tog ingen spruta jag använde huvudet”

Om motståndet mot svininfluensan och den nationella
subjektspositionen

”I didn't take any shot I used my head”

*Of the resistance against the swineflu and the position as nationalized
subject*

Jonas Hellberg

IMER

2010-08-27

Handledare: Despina Tzimoula

Examinator: Maria Appelqvist

Sammanfattning

Titel: *"jag tog ingen spruta jag använde huvudet" - Om motståndet mot svininfluensan och den nationella subjektpositionen*

Författare: Jonas Hellberg, 840710-2972 IMER

Handledare: Despina Tzimoula

Syfte: Att analysera och jämföra tre Facebook-gruppers och de smittskyddsansvariga myndigheternas sätt att tala som olika instanser i konstruktionen av svininfluensan som nationell diskurs.

Huvudsaklig målsättning: Att svara på frågan: Kan missnöjet och misstron angående svininfluensan tolkas som ett motstånd mot den nationella subjektpositionen?

Metod: Jag identifierade de smittskyddsansvariga myndigheterna och tre Facebook-grupper som sändare respektive mottagare av svininfluensan som nationell diskurs. Utifrån det valde jag att se Socialstyrelsens pandemiplaner och Facebook-gruppernas diskussioner som representerande utgångspunkten för- respektive mottagandet av svininfluensan som nationell diskurs. På så sätt möjliggjorde jag studiet av *om* och *hur* mottagandet av den aktualiserade pandemisituationen kan ses som ett motstånd mot positioneringen som nationella subjekt. Analysen genomfördes genom identifierandet av ett antal framträdande teman i Facebook-gupperna och en jämförelse med hur dessa fungerade i pandemiplanerna.

Huvudsakligt resultat: Studien visade att Facebook-grupperna kunde uppfattas som ett motstånd mot den aktualiserade subjektpositionen, men att detta motstånd samtidigt formulerades i enlighet med den struktur som i pandemiplanerna framstod som förutsättningen för skapandet av pandemin som nationell diskurs.

Nyckelord: Svininfluensa, nationell diskurs, subjekt, kunskap, motstånd

Abstract

Title: "I didn't take any shot I used my head" – *Of the resistance against the swineflu and the position as nationalized subject*

Author: Jonas Hellberg, 840710 -2972 IMER

Supervisor: Despina Tzimoula

Aim: to analyse and to compare three Facebook-groups' and the national health-care agencies' way of talking as instances in the construction of the swineflu as a national discourse.

Main objective: To answer the question: Can the discontentment and the distrust regarding the swineflu be seen as a resistance against the position as nationalized subject?

Method: I identified the national health-care agencies and the Facebook-groups as the sending and receiving instances of the swineflu as a national discourse. From there I chose to see the plans for pandemic prevention of the National Board of Health and Welfare and the discussions in the Facebook-groups as the starting point and the reception of the swineflu as national discourse. By doing so I made possible the study of *if* and *how* the actualization of the pandemic situation could be seen as a resistance against the position as nationalized subject. The analysis was carried out by identifying the main themes of the Facebook-groups, and by a comparison of how these themes functioned in the plans for pandemic prevention.

Main result: The study showed that the Facebook-groups could be seen as resisting the actualized subject-position, but that this resistance at the same time was formulated in accordance with the structure that in the plans for pandemic prevention functioned as the starting point for the creation of the pandemic as a national discourse.

Keywords: Swineflu, national discourse, subject, knowledge, resistance

Innehållsförteckning

1. Syfte och Målsättning	
1.1 Syfte_____	s.1
1.2Målsättning_____	s. 1
2. Bakgrund	
2.1Svininfluensan som nationell diskurs	
2.1.1 Varför studera nationell identitet?_____	s. 3
2.1.2Varför studera nationell diskurs?_____	s. 3
2.1.3 Varför svininfluensan?_____	s. 4
3. Teori	
3.1Det diskursanalytiska fältet_____	s. 6
3.2Poststrukturalism_____	s. 7
3.3Jørgensen & Phillips ”best of”_____	s.12
3.4Diskursanalysens grunder_____	s.12
4. Metod	
4.1Vår diskursanalytiska modell_____	s. 14
4.2Våra verktyg för analys och presentation_____	s. 17
4.3Avgränsning	
4.3.1 Myndighetsdiskursen_____	s. 18
4.3.2 Facebook-diskursen_____	s. 20
4.4 Källkritik_____	s. 21
4.5 Etik_____	s. 22
4.6 Frågor till materialet_____	s. 23
5. Analys	
5.1Facebook – konsten att ledas_____	s. 23
5.2Myndighetsdiskursen – konsten att leda_____	s. 27
5.2.1 Den dubbla kommunikationen_____	s. 28
5.2.2 Myndigheterna och media_____	s. 33
5.2.3 Pressmeddelanden	
5.2.3.1 Socialstyrelsen_____	s. 36
5.2.3.2 Smittskyddsinstitutet_____	s. 38
5.3 Sammanfattning av analysen_____	s. 40
6. Diskussion	
6.1 Diskursiv kamp?_____	s. 42
6.2 Det omöjliga motståndet._____	s 45
7. Avslutning	
7.1Intersektionella ingångar_____	s. 50

7.2	Slutkommentar	_____	s. 52
8.	Litteratur och källförteckning		
8.1	Källor		
8.1.1	Tryckta källor	_____	s. 52
8.1.2	Internet	_____	s.53
8.2	Citerad och/eller refererad litteratur	_____	s. 53

1. Syfte och målsättning

1.1 Syfte

Att analysera och jämföra tre Facebook-grupper och de smittskyddsansvariga myndigheternas sätt att tala *som olika instanser* i konstruktionen av svininfluensan som nationell diskurs .

1.2 Målsättning

Att svara på frågan: Kan missnöjet och misstron mot svininfluensan tolkas som ett motstånd mot den nationella subjektpositionen?

2. Bakgrund

"De årliga influensaepidemiernas påverkan på folkhälsan är omfattande vad gäller sjuklighet och en inte oväsentlig dödlighet. Om nya varianter av virus leder till en världsomfattande epidemi, en så kallad pandemi, kan effekterna på hela samhället bli dramatiska."(Socialstyrelsen *Nationell plan för pandemisk influensa* 2009)

"För[...]dessa yttringar av influensa är det angeläget att det finns en god beredskap att vidta åtgärder som kan begränsa spridningen av sjukdomen i befolkningen och lindra sjukdomsförloppet hos den enskilda människan."(Socialstyrelsen, *Influensa - strategier för prevention och kontroll* 2009)

Den 6:e maj 2009 konstateras det första bekräftade fallet av "den nya influensan" A(H1N1) även kallad "svininfluensan" i Sverige och den 11:e juni konstaterar Världshälsoorganisationen (WHO) att det rör sig om en pandemi. En pandemi skiljer sig från de årligt återkommande influensaformerna genom dess oregelbundenhet, dess höga sjuklighet och dödlighet (*Influensa - strategier för prevention och kontroll*). Från och med den 11:e juni 2009 är således en sådan världsomfattande epidemi vars "effekter på hela samhället kan bli dramatiska" ett faktum. En hotsituation i vilken den enskilda människans roll eller position som del av "befolkningen" aktualiseras och vilken de smittskyddsansvariga myndigheterna måste vidta åtgärder mot och förmedla till den befolkning och det samhälle de är satta att försvara.

Som del av denna tilltalade befolkning har jag under pandemins gång många gånger ställt mig tveksam till allvaret i situationen och den därav motiverade vaccinationskampanjen som startade under senhösten 2009; en tveksamhet som jag uppfattat som allmänt utspridd, både bland vänner och bekanta och bland folk i allmänhet. På Facebook skapades exempelvis grupper som "Vi som inte tar vaccinet mot svininfluensan!" och "Vi som inte tog vaccinet mot svininfluensan och fortfarande lever", vilka i maj 2010 hade så många som 14,638 respektive 27,688 medlemmar. Som studerande inom Internationell migration och etniska relationer (IMER) fann jag hela situationen ytterst intressant; dels då man i definitionen och förmedlingen av den pandemiska situationen som varande av nationellt intresse positionerar de tilltalade som *nationella*, dels då jag tyckte mig uppfatta ett utbrett *motstånd* mot denna positionering. Pandemisituationen kan på så sätt ses som aktualiserande konstruktionen av nationen och torde således vara ett fruktsamt område för studiet av nationell identitet.

Motiverad av detta har jag valt att se och analysera svininfluensan *som nationell diskurs*, för att på så vis kunna besvara huruvida missnöjet och misstron angående svininfluensan kan tolkas som ett motstånd mot positioneringen som nationella subjekt.

2.1 Svininfluensan som nationell diskurs

2.1.1 Varför studera nationell identitet?

I våra dagar av globalisering, toppnoteringar angående internationell migration och inte minst det ökade inflytandet av explicit nationalistiska strömningar inom den europeiska unionens medlemsländer, torde det inte vara förhastat att påstå att den suveräna nationalstaten tycks vara i ett tillstånd av kris; eller åtminstone att det nationella i allra högsta grad är ett aktuellt problemområde (se bl.a *The Age of Migration – International population Movements in the Modern World* 2003 och *Controlling Immigration - a Global Perspective* 2004). Vidare torde det inte vara alltför vågat att påstå att nationen inte bara fungerar som ett rent juridiskt, ekonomiskt eller i allmänhet praktiskt-funktionellt ramverk för det sociala utan snarare skall uppfattas som även integrerat i det sociala; verkande som en del i det individuella och kollektiva identitetsskapandet. Eller snarare: den individuella identiteten – hur pass konkret och greppbar den än kan verka i dess förkroppsligade former – är, som Richard Jenkins konstaterar, alltid samtidigt delvis formad i förhållande till en kollektiv (Jenkins, *Social identity*, 2008:103). Nationen kan sannerligen verka som en sådan kollektiv identitet vilken implicit även innesluter och/eller diskvalificerar andra kollektiva identiteter som klass, kön, etnicitet, religion etc. Det är visserligen inget unikt för det nationella; de flesta kollektiva identiteter kan troligtvis verka på samma inneslutande och diskvalificerande sätt angående övriga potentiella kollektiviteter (Jørgensen & Phillips:182). Detta arbetes fokus på den nationella identiteten skall således inte uppfattas som förutsättande att det enbart är *den* formen av kollektiv identitet som också inkorporerar eller exkluderar andra sådana identitetsformer, utan snarare just för att den – liksom övriga kollektiviteter – har denna inkluderande/exkluderande funktion eller tendens *och* att resultatet av en analys av den nationella identitetens processer därför inte *bara* torde vara av intresse, eller ha giltighet angående nationen *i sig*.

2.1.2 Varför studera nationell diskurs?

Att studera en *nationell diskurs* (med betoning på båda orden) är befogat av flera skäl: en av de huvudsakliga, eller grundläggande funktionerna hos en diskurs att skapa subjekspositioner och identiteter (Ibid:139); och att studera en nationell diskurs är således att studera konstituerandet av nationell identitet. En grundläggande premiss i diskursanalysen är dock att de konstituerade subjekten inte enbart skall ses som passivt formade eller skapade, utan som aktiva i skapandet av diskursen i sig (se kap 4). Att studera en nationell diskurs är således att studera konstituerandet av de nationella subjekt vilka i rollen som diskursiva subjekt är positionerade som aktiva i omformuleringen, förändringen eller reproduktionen av den nationella diskursen. Eller med andra ord: att genom analysen identifiera, lokalisera eller medvetandegöra det område där den nationella identiteten formas, återskapas och/eller bestrids. Att studera den nationella identiteten är som sagt inte bara av intresse som ett aktuellt problematiskt socialt och politiskt område; utan även då den som kollektiv identitet delar nämnda inkluderande/exkluderande funktion med kollektiviteter i allmänhet. Den kan alltså ses som skärningspunkten eller slagfältet för olika identitetsdiskurser och som sådan aktualiserande subjektsskonstruktionen eller identitetsprocessen hos de däri kämpande diskurserna. Att studera en nationell diskurs torde således vara en utmärkt utgångspunkt för en *intersektionell* identitetsanalys; dvs. en analys belysande *att* och *hur* sådana traditionellt mer eller mindre åtskilda forskningsfält som klass, ras, kön, etnicitet, sexualitet och (icke att förglömma) religion kan ses som intimt sammanlänkade och därav också nödvändiga att studera samtidigt, eller som ett enat forskningsfält (*Framtidens Feminismer – intersektionella interventioner i den feministiska debatten: 2007*).

2.1.3 Varför *svininfluensan*?

Men talar vi här inte om en rent medicinsk eller biologisk företeelse? Självklart, men inte enbart. Det som intresserar oss här är de andra aspekterna av pandemin, det vill säga den diskursiva praktiken i Faircloughs mening (se kap 4): den språkliga praktiken i vilken den rent medicinska företeelsen produceras och tar sig uttryck som kunskapsobjekt och kommunikationsområde eller utgångspunkt för kommunikation. Kort sagt: svininfluensan som

diskurs, med allt vad det innebär.

Men varför en *nationell* diskurs? Eller snarare: varför välja en pandemisk influensa för studiet av en nationell diskurs? Detta torde detta vara befogat av flera skäl: dels då pandemins internationalitet – eller snarare okontrollerade inter-nationella spridning i sig aktualiserar nationellas betydelse och gränser. Dels då de potentiellt allvarliga effekterna av en pandemisk influensa, eller kort sagt själva hotet med den, aktiverar de nationella myndigheternas funktion som verkande för samhällets och befolkningens bästa: den pandemiska influensan identifieras som en hotsituation för folkhälsan och samhället (se bl.a *Nationell Plan för pandemisk influensa*: 16) i vilken myndigheterna (som sig bör i en representativ demokrati) träder fram i sin position som representerande det svenska folket; talandes både *till* och *för* allmänheten. Men inte minst av den enkla anledningen att de nationella myndigheterna som sådana *redan är* nationella; de talar således ur subjektpositionen i en nationell diskurs.

Men återigen: varför just svininfluensan? Dels för att det är en ytterst ”färsk” internationell och nationell händelse vilken, åtminstone på svensk mark har varit minst sagt svår att missa pga. den stora mediala uppmärksamheten (både i ”nya” och traditionella medier), dels då den av vaccinationskampanjen genererade valsituationen tycktes dela befolkningen i två läger: för eller emot sprutan. Utöver dessa faktorer tyckte jag det var intressant att granska en nationell diskurs som – åtminstone explicit och vid första anblicken (och i kontrast mot många andra nationella diskurser) – inte tycktes tematisera några av de konkurrerande eller problematiska kollektiviteter man är så van vid. En nationell diskurs som i första hand varken tycktes röra etnicitet, genus, religion eller klass – utan vars utgångspunkt tycktes vara något så allmänmänskligt som livet självt.

Ur ett intersektionalistiskt perspektiv torde således denna tillsynes allmänmänskliga utgångspunkt för den nationella diskursen och identiteten kunna ses som ett lokalisering av den diskursiva kampen till ett område präglad av både stor teoretisk problematik (tänk bara på frågan: vad är ”liv”?) och tillsynes vardaglig praktisk självklarhet (rätten och viljan till - samt värderingen av – detta ”liv”). Men utöver denna intressanta lokalisering av den diskursiva kampen motiveras studiet av svininfluensan som nationell diskurs dels av det enkla faktum att den *kan* studeras som sådan, dels av nämnda lokalisering tillsynes opolitiska (skall här förstås

som implicit nationalistiska) uttryck. Det är livet i sig, samhället och folkhälsan som skall skyddas och således framträder som målet för de nationella intressena; diskursens "nationalitet" hamnar således i bakgrunden som den implicita förutsättningen för de däri positionerade subjektens agens – vilket dock inte gör den mindre nationell. I linje med det av Jørgensen & Phillips poängterade samhällskritiska förhållningssättet hos diskursanalysen och den potentiella nyttan med ett sådant (se nedan) anser jag det vidare vara befogat att studera svininfluensan som nationell diskurs – om inte annat så åtminstone av det enkla skälet att uppmärksamma dess nationellt diskursiva aspekt och därav belysa ett kritiskt område i konstruktionen av den nationella identiteten och således också lokalisera förändringsarbetets område.

3. Teori

3.1 Det diskursanalytiska fältet

I *Diskursanalys som teori och metod* (Jørgensen, Phillips 2000) konstateras att "diskursanalys inte är en enda ansats utan en rad tvärvetenskapliga och multidisciplinära ansatser[...]och[...]att det inte råder någon större enighet om vad diskurser är eller hur man analyserar dem.[...]Men för ögonblicket kan vi säga att en diskurs är *ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)*." (Ibid;7)

Jørgensen och Phillips kallar detta övergripande område av ansatser centrerade kring betydelsen av "diskurs" och de där till lämpliga analysverktygen eller angreppssätten för "det diskursanalytiska fältet" och identifierar därur vad de uppfattar som tre huvudsakliga eller betydelsefulla strömningar: 1. diskursteori, 2. kritisk diskursanalys och 3. Diskurspsykologi (ibid;7). Dessa exemplifieras därefter primärt av de specifika angreppssätten hos Laclau&Mouffe

(1.), Fairclough (2.) och Wetherell&Potter (3.).

Dessa tre versioner av diskurs och diskursanalys (eller dessa teorier och metoder) har valts ut då de, av Jørgensen&Phillips, ses som "fruktbare" för forskning i "kommunikation, kultur och samhälle" och "lämpar sig för undersökningar i kommunikationsprocesser i olika sociala sammanhang". Vidare delar angreppssätten "vissa centrala föreställningar om hur storheter som "språk" och "subjekt" skall förstås" samt "en målsättning om att bedriva *kritisk forskning*, det vill säga utforska och kartlägga maktrelationer i samhället, och att formulera normativa perspektiv varifrån man kan kritisera dessa relationer och *peka på möjligheter till social förändring*[min kurs.]." (ibid;8)

De tre angreppssätten delar alla en gemensam utgångspunkt i socialkonstruktivismen i det att de:

- A. har "en kritisk inställning till självklar kunskap" - det vill säga att man, lite bryskt uttryckt, vägrar sätta ett likamedstecken mellan kunskap och dess objekt.
- B. ser människan som "väsentligen historiska och kulturella varelser" - det vill säga kunskapen om både oss själva och världen förändras över tiden och kunde således ha varit annorlunda än den är nu - och kommer således med största sannolikhet också att förändras och bli annorlunda.
- C. ser denna förändringsprocess som sprungen ur sociala processer - det vill säga kunskap skapas, upprätthålls och transformeras således också av social interaktion.
- D. ser samtidigt den av den sociala interaktionen skapade kunskapen som möjlig- eller omöjliggörande vissa sociala handlingar; eller snarare bestämmande huruvida vissa handlingar kommer ses som "naturliga" eller "otänkbara" (Ibid;12)

3.2 Poststrukturalism

Som en underkategori, eller utveckling av den socialkonstruktivistiska utgångspunkten ser Jörgensen och Phillips den poststrukturalistiska språkteorin till vilken de tre diskursanalytiska angreppssätten i varierande grad kan sägas tillhöra eller verka inom (Ibid;12-13). Som begreppet antyder går poststrukturalismens språkteori att se som en utveckling av, eller ett brytande med den strukturalistiska skolans, där skiljelinjen eller det problemområde som utgör brytningspunkten rör "det kritiska förhållandet till självklar kunskap" (A). Både strukturalismen och poststrukturalismen delar synen på kunskap som inte direkt speglade verkligheten; att "vårt tillträde till verkligheten alltid går via språket", samt att de språkliga tecknens mening inte härstammar från den verklighet de betecknar utan från den struktur, eller det nätverk, i vilket de sätts i relation till varandra (Ibid;15). Men där de förras förespråkare fokuserade sina analyser på språkets bakomliggande struktur för att därur skapa förståelse för språkbruket, fokuserar poststrukturalisterna istället på det konkreta bruket som det område där strukturen i sig skapas och förändras (ibid;18). Förståelsen för, och därmed också potentiellt möjliggörandet av förändring av betydelsen och dess verkningar som genererade av bruket kan således sägas stå i fokus hos poststrukturalismen.

Skillnaden mellan den strukturalistiska och den poststrukturalistiska språkteorin går således att jämföra – och hänger också samman - med det marxistiska ideologibegreppet; där "strukturmarxismen" med ideologi menade det representationssystem som dölde de sanna samhälliga relationerna, medan den poststrukturalistiska riktningen inte talar om några sådana sanna förhållanden utan bara om mer eller mindre försanthållna representationer. Den strukturalistiska skolan förutsatte således en "sann" struktur till vilken ideologin kunde klassas som "falsk", och vidare att man således också kunde och borde befria sig från detta "falska medvetande" genom studiet och medvetandegörandet av de verkliga förhållandena (Ibid:38). Att dessa verkliga förhållanden (vilka doldes av ideologin) var de kapitalistiska produktionsförhållandena, med dess skiljande av producent och produktionsmedel och den därav genererade och alltmer renodlade uppdelningen av samhället i två klasser vars kamp var den drivande historiska motorn, torde vid det här laget vara allmängods. Noteras här bör dock att de strukturalistiska språkteoretikernas fokus på språkets bakomliggande struktur och dess förhållande gentemot språkbruket har mycket gemensamt med den marxistiska synen på produktionsförhållandenas primat och determinering av det sociala och dess uttryck.

Förhållningssättet till språkets struktur som den språkvetenskapliga forskningens primära objekt och tendensen att nedvärdera det konkreta språkbruket, går således på sätt och vis att översätta till det marxistiska förhållningssättet till produktionsförhållandena och den ideologiska överbyggnaden; där språkbruket för språkvetenskapen intar rollen som ideologin och den språkliga strukturen rollen som produktionsförhållandena.

Den poststrukturalistiska skolans förkastande av den språkliga strukturens primat motsvaras således också på det politiska planet av en omprioritering av förhållandet mellan, eller en upplösning av uppdelningen i, de marxistiska nivåerna (*basen*: produktionsförhållandena vilka determinerar *överbyggnaden*: den ideologiska nivån vilken determinerar *medvetandet* (Ibid:38)), vilka båda kan förstås som ett sätt att både förklara och möjliggöra förändring. Hur förklarar man en språkbruklig förändring utifrån en *fast* bakomliggande struktur; och likaledes: hur förklarar man - eller kanske än mer viktigt i sammanhanget - hur möjliggör man förändring av samhället om produktionsförhållandena determinerar överbyggnaden? Genom att, liksom angående språkbrukets förhållande till språkets struktur, se det man traditionellt kallat ”överbyggnad” som det fält ur vilket också produktionsförhållandena skapas, omformuleras och upprätthålls bryter man inte bara med de bakomliggande strukturernas determinism och öppnar för politisk agens - utan även med synen på *en* sådan struktur eller ett specifikt produktionsförhållande. Där ideologin i strukturmarxismen specifikt var *kapitalismens*, och på grund av de kapitalistiska produktionsförhållandena existens och primat också den *allomfattande* ideologin, ser poststrukturalismen de förhållanden som traditionellt tillhörde basen på sätt och vis istället som en utkomst eller ett resultat av överbyggnaden. Det vill säga de kapitalistiska produktionsförhållandena förstås mer som den kapitalistiska *ideologins* än vice versa. Detta innebär dock inte att strukturen bara ses som en produkt av det som den tidigare ansågs determinera - som om poststrukturalismen bara vänt upp och ner på strukturalismens nivåer och prioriteringar - utan snarare att bas och överbyggnad smält samman till en enda nivå producerad eller formad av samma praktiker eller processer (Ibid:40).

I strikt poststrukturalistisk mening är denna sammansmälta eller totala nivå en diskurs, eller snarare den diskursiva totalprocessen i sig; det vill säga den process eller det fält i vilket alla nivåer av samhälliga relationer och förhållanden fungerar som diskursiva (Ibid:40). Det är mellan den marxistiska historiematerialismens totala fokus på de materiella produktionsförhållandena

och dess determinering av det övriga sociala och denna poststrukturalistiska extrempunkt där alla förhållanden förstås som ständiga resultat och effekter av - eller fungerande i - en konstant pågående social interaktion, som Jørgensen&Phillips placerar de tre angreppssätten och identifierar dem som mer eller mindre poststrukturalistiska.

Alla tre definierar det diskursiva varat, eller den diskursiva praktiken som "en social praktik som formar den sociala världen", men där Laclau&Mouffe inte gör någon åtskillnad mellan diskursiv praktik och andra potentiella former utan ser *alla* som diskursiva, gör Fairclough däremot en åtskillnad mellan diskursiv och "annan social praktik" och reserverar således den förstnämnda till sådana som rör semiotiska system som språk och uttryck i allmänhet (Ibid:25). Således identifieras Laclau&Mouffes diskursteori som mer renodlat poststrukturalistisk än Faircloughs kritiska diskursanalys; och likaledes mer så än diskurspsykologin - vilken implicit förutsätter icke-diskursiva praktiker men som, enligt Jørgensen&Phillips, i de konkreta analyserna tenderar att enbart fokusera på de diskursiva och att således inte teoretisera förhållandet till de förutsatta övriga (Ibid:26).

Den kritiska diskursanalysen (och diskurspsykologin) ser de diskursiva och de övriga sociala praktikerna som ömsesidigt konstituerande varandra; där de övriga kan vara sådana institutionella strukturer som det politiska systemet, mediernas strukturer eller familjeinstitutionen. Gemensamt för dessa sociala institutioner är att de delvis är diskursivt praktiserade eller strukturerade - eller snarare ursprungligen diskursivt konstituerade och *därefter* enbart delvis begripliga som diskursiva. Sådana institutionella sociala praktikers diskursiva ursprung har således på sätt och vis glömts bort och den diskursiva praktiken inom dessa institutioner verkar således inte längre som konstituerande utan primärt som reproducerande. Uppgiften för den kritiska diskursanalysen blir här således att "klarlägga den diskursiva praktikens roll i upprätthållandet av den sociala värld[...]som innebär ojämlika maktförhållanden." (Ibid: 69). Genom att medvetandegöra den diskursiva ursprungligheten kan man således möjliggöra en förändring av sådana maktförhållanden eller "avlagrade" praktiker inom vilka den diskursiva verkar ideologiskt - det vill säga "bidrar till att skapa och reproducera ojämlika maktförhållanden mellan sociala grupper". Här bör noteras att "ideologi" inte bör förväxlas med det marxistiska begreppet då den kritiska diskursanalysen inte delar bilden av *en* totalstruktur utan snarare ser ideologin som speglande eller reproducerande en specifik

maktstruktur *bland andra*. Eller snarare: begreppen liknar varandra och fungerar ungefär likadant men inom skilda teoretiska riktningar. Det Fairclough kallar diskursiva praktiker skulle i en klassisk marxistisk tolkning vara en aspekt av den ideologiska överbyggnaden; medan den kritiska diskursanalysen som sagt ser ideologi som en del av den diskursiva.

Laclau&Mouffe undviker däremot termen ideologi och använder istället ”objektivitet” och skiljer sig, enligt Jørgensen&Phillips, från den kritiska diskursanalysens ideologikritik genom att inte bara beteckna ojämställda maktförhållanden utan *alla* förhållanden som kommit att framstå som självklara och objektiva (Ibid:44)

Anledningen till denna långa utläggning om de tre angreppssättens förhållande till historiematerialism, strukturalism och poststrukturalism är att den belyser - inte bara diskursanalysens teoretiska bakgrund – utan även dess nytta eller funktion. Genom konstaterandet av den diskursiva praktikens mer eller mindre konstituerande roll och den sociala praktikens primat öppnas diskursen som ett viktigt analysområde; inte bara pga. den därav genererade förståelsen av de sociala processerna utan även för den aktiva och medvetna interventionen som analysen möjliggör. Jørgensen&Phillips understryker flera gånger denna samhällskritiska aspekt hos samtliga diskursanalytiska angreppssätt de redogör för; men problematiserar samtidigt den socialkonstruktivistiska samhällsvetenskapens sanningsanspråk – eller snarare den underminering av alla sådana anspråk som ingår i det socialkonstruktivistiska förhållningssättet. Men, konstaterar de, de vetenskapliga kunskaperna ”produceras och bedöms efter andra diskursiva regler än andra kunskapsformer[...]och just därför kan den vetenskapliga kunskapen bidra med nya perspektiv på konkreta samhällsförhållanden.[---][M]an har den rätt som alla människor principiellt har att intervensera i den demokratiska debatten för att främja sina egna övertygelser om ett bättre samhälle.” (Ibid:154)

Vi är således långt från det historiematerialistiska anspråket på sanningen; vi befinner oss snarare i ett demokratiskt fält av otaliga samexisterande och kämpande sanningar där ingen principiellt är *mer* sann än en annan. Sanningen är på sätt och vis denna diskursiva kamps ständiga utfall; eller snarare strukturen för de stridande parternas ständigt omformulerade konsensus. Den gamla sanningens primat har således bytts mot en princip för de i diskurserna inkorporerade sanningarnas mångfald, likaberättigande och samexistens.

3.3 Jörgensens & Phillips ”best of”

Som framgick av föregående avsnitt presenterar *Diskursanalys som teori och metod* (Jörgensen&Phillips, 2000) tre skiljda, men närbesläktade, angreppssätt i analysen av diskurser. I de sista kapitlen försöker sig dock författarna på en kombinerad analysmetod där de olika angreppssättens starka och svaga sidor framhävs respektive undviks genom att se de olika presenterade analyssätten som kompletterande (Ibid:130). Detta kombinerade eller integrerade perspektiv förhåller sig således pragmatiskt till diskursteorins, den kritiska diskursanalysens och diskurspsykologins analysmetoder och skiljda fokus och anlitar dem alltefter analysmaterialets utseende och strukturella funktion samt forskarens analytiska syfte.

Inspirerad av Jörgensen&Phillips kombinerade approach och rekommendation är således planen i detta arbete att inte välja *ett* av de tre angreppssätten utan liksom i deras integrerade perspektiv utgå från de olika diskursanalysernas gemensamma utgångspunkter och därefter anlita och använda delar av dem beroende på materialet och syftet. Noteras bör dock att det inte rör sig om en ostrukturerad blandning av helt skilda teorier och metoder utan om utarbetandet av en för de tre angreppssätten gemensam utgångspunkt för diskursanalys.

3.4 Diskursanalysens grunder

Som tidigare nämndes har samtliga av Jörgensen & Phillips presenterade angreppssätt sin grund i socialkonstruktivismen; men utöver dess grundläggande premisser delar de även några specifika utgångspunkter angående diskurs och dess roll, verkan och funktion.

Sanning(en) är diskursiv: den tidigare nämnda övergången från diskurs som

konstituerad till mer eller mindre konstituerande härleder Jørgensen & Phillips till Foucaults syn på sanningen som producerad av historiska kunskapsregimer; men de aktuella diskursanalyserna skiljer sig från Foucault i och med att hans ”monologism” ersatts av erkännandet av de samexisterande diskursernas mångfald och kamp (Ibid:20).

Makt är produktiv: Också här härleds de för oss aktuella diskursanalysernas teorier till Foucault; då hans brytande med den repressiva maktdefinitionen innebar en omdefinition av maktbegreppet som en konstituerande funktion. Detta har i senare diskursanalyser identifierats som diskursernas sannings- och subjeksproducerande funktion *och* den exkludering av andra potentiella sanningar och subjekt som medföljer konstitutionsakten (Jørgensen&Phillips:20).

Subjektet är diskursivt: Angående subjeksdefinitionen är Foucault återigen med i spelet, men står denna gång delvis i skuld till Althusser. Termen ”interpellation” betecknade för den mer strukturmarxistiska Althusser hur språket positionerar individer i ideologiska subjekspositioner. Subjektet ses här alltså inte som en autonom enhet ägande sin agens i sig själv, utan snarare som en position eller en positionering i vilken handling och agerande *som* subjekt möjliggörs. Denna definition övertas av Foucault men omformuleras som en *diskursiv* positionering – och förlorar således det Althusseriska subjektets ideologiska funktion, men inte rollen som konstituerad, positionerad och möjliggjord som agent enbart inom denna konstituerade position (Ibid:21-24).

Som synes är dessa diskursanalytiska utgångspunkter tätt sammanlänkade; maktens produktivitet beror på att den betecknar den sannings- och subjeksproducerande funktionen hos diskursen, och likaledes innebär subjektets och sanningens diskursivitet att de är ofrånkomligt sammanlänkade med makten. Det är som position i diskursen subjektet tar del i dess sanningsproduktion, och således också som funktion i den diskursiva produktionen av sanning det överhuvudtaget kan räknas som subjekt. Subjektets makt som konstituerande av den sanning i vilken det kan träda fram som subjekt kan således sägas vara helt beroende av dess inträde i rollen som konstituerad av dess diskurs. Likaledes förutsätter diskursens subjeksproducerande funktion att de sanningar som dess subjekt erkänner som sina via positionerandet som subjekt är producerade av just de däri konstituerande subjekten. Denna problematik löses genom mångfaldigandet av diskurserna och dess kamp – vilken således kan ses som förutsättningen för

den ständiga omformuleringen av subjektspositionerna. Då subjektens sanning och position hela tiden så att säga blir en efterkonstruktion som dock förutsätter sin giltighet begripliggörs omformuleringen av diskursen genom de parallellt existerande och konkurrerande diskursernas subjektspositioneringar; i vilka de potentiellt missnöjda helt eller delvis kan placera sig och verka som subjekt – och som sådana producera nya diskursiva sanningar. (Ibid: 23-24)

4. Metod

4.1 Vår diskursanalytiska modell

Genom att identifiera svininfluensan som ett hot mot samhället och folkhälsan formulerar myndigheterna en nationell diskurs (vi i Sverige är hotade eller angripna av en pandemisk influensa) i vilken de positionerar sig eller positioneras som subjekt. Då diskurser inte skall förstås som statiska eller en gång för alla givna torde denna första formulering av svininfluensan som nationell inte ses som den faktiskt producerade nationella diskursen utan som *en* del i produktionen eller konstruktionen av den. Diskurserna skapar inte bara subjektspositioner utan de däri positionerade subjekten skapar och omformulerar också den diskurs i vilken de verkar (Jørgensen & Phillips s. 23-24). Det är omformuleringen eller förändringen av den nationella diskursen vi i detta arbete vill identifiera, och om vi ser svininfluensan som en etablerad diskurs – eller snarare som en diskurs som produceras, konstrueras och etableras – räcker det således inte att bara analysera den initiala formuleringen. För att göra oss en bild av diskursen i dess produktion eller som ”levande” måste vi också identifiera en omformulering av den. Vi vill alltså inte bara analysera de i formulerings- eller omformuleringsögonblicket statiska diskursiva uttrycken utan försöka göra oss en bild av *diskursen i förändring*. Eller med andra ord: vi vill

analysera diskursen som en kommunikationsakt där den som först formulerar diskursen ses som sändare och där de som omformulerar den kan sägas vara mottagare. Mottagare skall dock här inte förstås som en passiv position utan som aktiv: reagerande på och omformulerande av den diskurs i vilken de positionerats som mottagare eller konstituerats som subjekt. Myndigheterna – det vill säga de myndigheter som har ansvar för smittskydd och pandemiplanering - ser vi som sändare i den diskurs vi valt att analysera då dessa i rollen som myndigheter och representanter för nationen formulerar influensan som ett nationellt hot. Då myndigheterna representerar samhället ter det sig ganska naturligt att identifiera folket eller befolkningen som mottagare, men av lika naturliga avgränsningsmässiga skäl är det inte möjligt för oss att analysera dess diskursiva praktik i stort; vi måste således avgränsa oss till ett specifikt område där människor kan agera i rollen som medborgare och/eller positionerade som subjekt i den av myndigheterna formulerade diskursen. Vi har här valt att analysera ett antal Facebook-grupper som representerande den mottagande instansen. Att på så sätt se de däri agerande talarna som representanter för det av myndigheterna tilltalade samhället är allt annat än självklart, men motiveras av ett antal skäl:

- De analyserade grupperna formar sig kring ett ställningstagande rörande den av pandemin motiverade och av myndigheterna organiserade vaccinationen; en vaccinationskampanj som riktar sig till nationen som helhet och således till befolkningen. Grupperna talar alltså ur positionen som reagerande mottagare av den nationella diskursen.
- Den kritiska inställningen i grupperna till den av myndigheterna formulerade diskursen i stort och den därav motiverade vaccinationen i synnerhet torde göra grupperna till ett fruktbart område i letandet efter diskursiva omformuleringsförsök eller konkurrerande diskurser.
- Myndigheterna ser som en viktig uppgift i den pandemiska kommunikationen att kontinuerligt granska och hålla sig underrättade om utvecklingen och stämningen angående pandemisituationen hos allmänheten via de kommunikativa kanaler som denna allmänhet använder sig av. Bland dessa nämns ”diverse sajter på internet” (*Nationell plan för pandemisk influensa* s. 34). Som en del av internetkampanjen ”Nej till svininfluensan” (www.nejtillsvininfluensan.se) som presenteras som ett ”initiativ från Socialstyrelsen och andra myndigheter med information om den nya influensan A(H1N1)” ingick dessutom

skapandet av en Facebook-grupp¹ med samma namn(<http://www.facebook.com/home.php?#!/pages/Nej-till-svininfluensan/183643630107>).

Då vi har tillgång till de av Socialstyrelsen utfärdade och sammanställda planerna för pandemikommunikation (se presentation nedan) – det vill säga myndigheternas eller den sändande instansens *interna* problematisering av den kommunikativa uppgiften att formulera influensan som en nationell diskurs – kan vi alltså analysera *hur utgångspunkten för den initiala diskursiva formuleringen i sig formuleras*. Genom att se pandemiplanerna som ett uttryck för den initierande instansens interna diskurs innan influensan aktualiseras, formuleras och kommuniceras kan vi således skapa en bild av myndigheternas ”sätt att tala” *om formuleringen* av pandemin som nationell diskurs. Fokus kommer här alltså inte ligga på att analysera den initiala formuleringen i sig, utan på den sändande instansens interna diskurs som utgångspunkten för den. Alternativet hade varit att enbart studera myndigheternas sätt att tala *till* folket via media, pressmeddelanden etc. Det hade absolut kunnat göras, men jag tycker det finns en poäng med att fokusera på den myndighetsinterna diskursen; dels för att däri kunna studera utgångspunkten för initierandet av den nationella diskursen, dels för att även den mottagande instansen kan förstås som en liknande intern diskurs. Även om de analyserade Facebook-grupperna alla är ”öppna” sådana vilka vem som helst som är användare av Facebook kan delta i eller iaktta – således även myndighetspersoner – riktar sig diskussionerna där inte primärt till myndigheterna utan bör snarare ses som föregående inom gruppen (se vidare presentation av de analyserade grupperna nedan).

För att analysera svininfluensan som nationell diskurs skapar vi således en modell för den diskursiva produktionen där vi placerar myndigheterna som sändare och ”folket”, representerat av Facebook-grupperna, som mottagare. Utifrån denna modell studerar vi sedan de olika instansernas interna diskurser var för sig för att således kunna jämföra dem och påvisa en potentiell förändring eller omformulering. Noteras bör här att även om den myndighetsinterna diskursen inte utgör den kommunicerade formulering som den mottagande instansen direkt reagerar på – det vill säga den aktualiserade pandemin och den därav motiverade vaccinationen –

¹ ”Nej till svininfluensan” kommer dock inte tas upp i analysen pga. lågt medlemsantal och obefintliga diskussioner.

skall det inte uppfattas som att de olika instanserna diskuterar olika saker. Hade vi jämfört den via media kommunicerade diskursen med den mottagande skulle vi kunna påvisa hur svininfluensan som *en specifik nationell diskurs* potentiellt bestreds eller omformulerades; men genom att i stället fokusera på den myndighetsinterna diskursen kan vi studera hur *utgångspunkten* för formulerandet av den specifika diskursen potentiellt utsätts för motstånd och omformuleringsförsök. Vi kommer dock även titta på ett antal pressmeddelanden, utgivna av myndigheterna, men då främst som exemplifierande eller belysande den myndighetsinterna diskursen. Som sammanfattning kan sägas att vi med Jörgensen & Phillips ord behandlar den nationella diskursen som led i en *intertextuell kedja*:

”En möjlighet är att undersöka intertextuella kedjor[...], där man samlar in olika typer av texter, till exempel en rapport från miljödepartementet[...], ett pressmeddelande om rapporten, nyhetstäckningen av rapporten samt intervjuer med tidningsläsare och TV-tittare om nyhetssändningar och tidningsartiklar. Man kan härigenom kartlägga produktionen och transformationen av diskurser i alla dess domäner.”(Jörgensen & Phillips s. 117-118)

Vidare bör tilläggas att förutsättandet av Facebook-grupperna som reagerande på svininfluensan – det vill säga den aktualiserade och kommunicerade pandemiska diskursen – motiverar att vi i sökandet efter den diskursiva kampens område i analysen utgår ifrån den; det vill säga den mottagande instansen.

4.2 Våra verktyg för analys och presentation

”Centralt i [diskurspsykologins] modell är föreställningen om diskurser som ”tolkningsrepertoarer” som används som flexibla resurser i social interaktion. Syftet är att kasta ljus över frågan om kommunikation, social handling och konstruktionen av jaget, den Andre och världen.”(Ibid s. 114)

Inspirerad av diskurspsykologins fokus på ”frågan om kommunikation, social handling och konstruktionen av jaget, den Andre och världen” samt av dess intresse av att inte ”klarlägga

om en tolkningsrepertoar är sann eller falsk” utan av att ”analysera hur versioner etableras som solida, reella och stabila” (Ibid s. 116), kommer jag i analysen att följa det av Jörgensen och Phillip rekommenderade diskurspsykologiska tillvägagångssätt för angripandet av insamlat material. Det rör sig om en kodning av materialet som består i ett identifierande av däri förekommande *teman* (Ibid s. 122). I presentationen av analysen kommer jag presentera ”representativa exempel från det empiriska materialet plus detaljerade redogörelser för den tolkning som binder ihop analytiska påståenden och specifika textutdrag” för att på så vis skapa genomskinlighet och dokumentera ”analysens väg från diskursiva data till slutsatser” (Ibid s.123). I enlighet med Jörgensens & Phillips rekommendation kommer således min rapport till stor del bestå av utdrag från det analyserade materialet och ”detaljerade tolkningar som identifierar mönster i stoffet” (Ibid.)

4.3 Avgränsning

4.3.1 Myndighetsdiskursen

Det myndiga materialet vi här kommer analysera som sändare eller som initierande instans i den kommunikativa processen utgörs av de aktuella planer för pandemiplanering och hantering som utfärdats av Socialstyrelsen. Socialstyrelsen har

”[...]genom smittskyddslagen(2004:168)[...]ett samordnande ansvar för allt arbete kring befolkningens skydd mot smittsamma sjukdomar och samordnar således den nationella influensaplaneringen med berörda myndigheter och organisationer.[---]Socialstyrelsen samordnar myndigheternas arbete med att ta fram strategier och underlag för kommunikation med ansvariga aktörer, allmänheten och massmedia.(*Nationell plan för pandemisk influensa* s.28, utgiven maj 2009)

Det är dessa myndighetsgemensamma strategier och kommunikationsunderlag vi kommer studera som den sändande instansens interna diskurs:

- *Resultat från övning med Nationella pandemigruppen 10 oktober 2006.* Här presenteras en sammanfattning av ”de viktigaste kommentarerna och slutsatserna” som framfördes under den övning med Nationella pandemigruppen som genomfördes i oktober 2006. NPG utgör en ”organisationsöverskridande krisgrupp” vars uppgift bl.a. är att ”främja samordning av åtgärder för att bekämpa en pandemi, samt att verka för en samordning av myndigheternas information och kommunikation i en pandemi”(*Nationell plan för Pandemisk influensa* s. 29) Övningen ifråga tog formen av ett slags rollspel där gruppen blev presenterade för olika pandemiska händelseskeenden, vilka sedan låg till grund för diskussion. Dokumentet utgör således ingen plan, utan skall förstås som ett underlag för utvärdering av NPG:s och berörda myndigheters pandemiplanering och hantering. Utgiven januari 2008 via www.socialstyrelsen.se. Härefter förkortad RÖN.
- *Nationell kommunikationsplan för pandemisk influensa.* Detta dokument har utarbetats på uppdrag av NPG och riktar sig till dess medlemmar: Socialstyrelsen, Smittskyddsinstitutet, Läkemedelsverket, Arbetsmiljöverket och Myndigheten för samhällskydd och beredskap. Den skall verka som ”ett stöd för att bygga upp myndigheternas gemensamma kommunikationsberedskap och det operativa kommunikationsarbetet vid en pandemi” (se dokumentets förord s.2) och kommer således vara detta arbetes främsta källa rörande myndighetsdiskursen. Utgiven april 2009 via www.socialstyrelsen.se. Härefter förkortad NKP.

Vi kommer även att studera de pressmeddelanden Socialstyrelsen och Smittskyddsinstitutet publicerat angående svininfluensan eller ”den nya influensan” under perioden 2009-05-06 – 2010-05-10(2 respektive 9st). Den undersökta perioden utgår från det datum då Smittskyddsinstitutet bekräftar det första fallet av svininfluensa i Sverige till och med det datum som satts som slutdatum för analysen av Facebook-diskursen (se nedan). Det publiceras visserligen inget nytt pressmeddelande angående influensan mellan 2009-12-03 och slutdatumet, men jag väljer ändå att sammanfoga de båda perioderna (Facebook och pressmeddelandena) för att markera att vi i analysen ser det däri analyserade materialet som delar

i en diskursiv kommunikation. Anledningen till att vi valt att studera Socialstyrelsens pressmeddelanden är denna myndighets ovan nämnda framträdande position som samordnare av pandemiplanering och kommunikation. Smittskyddsinstitutet har valts då det i rollen som ”nationell expertmyndighet med uppgift att bevaka det epistemologiska läget” löpande under den undersökta perioden har publicerat pressmeddelanden angående influensaläget; totalt har 9 pressmeddelanden och 7 pressinbjudningar publicerats av SMI.

4.3.2 Facebook-diskursen

Vi har valt ut tre Facebook-grupper:

Grupp A: "Vi som INTE tog vaccinet och fortfarande lever" (27,688 medlemmar)

Grupp B: "Vi som inte tar vaccinet mot svininfluensan!" (14,638 medlemmar)

Grupp C: "Vi som tog vaccinet och räddade livet på er som inte vågade" (13,548 medlemmar)

Dessa valdes ut grundat på att de var de ”största” – det vill säga de med flest medlemmar eller sympatisörer – som jag med hjälp av sökord som ”svininfluensa”, ”influensa”, ”vaccin” kunde finna via Facebooks sökfunktion. Det vill säga: de var de största grupper jag kunde finna som explicit uttryckte ett ställningstagande rörande svininfluensan. De är alla öppna grupper; det vill säga sådana vars innehåll går att få tillgång till utan att registrera sig som gruppmedlem eller sympatisör. I dessa har inlägg mellan 2009-11-03 – 2010-05-10 studerats. Jag kan tyvärr inte svara på när dessa grupper först skapades, men genom att söka mig bakåt i dess diskussionstrådar och kommentatorsfält i jakt efter de första inläggen i vardera grupp har jag kunnat sluta mig till att grupp B *åtminstone* har existerat sedan 2009-11-03; A sedan 2009-12-10 och C sedan 2010-01-07. För att avgränsa analysen valdes 2010-05-10 som slutdatum för analysen och det är således där och då ovanstående medlemsantal var aktuellt.

4.4 Källkritik

”Naturligt förekommande material kan till exempel vara transkriptioner av vardagssamtal, vetenskapliga texter, medietexter och så vidare. Fördelen är att forskaren inte påverkar materialet, och att man kan få bredd och variation i analysen”(Jørgensen & Phillips s. 117)

Jag har i båda instanserna försökt använda mig av s.k. ”naturligt förekommande material”, det vill säga sådant material som jag som forskare inte påverkar – annat än genom urvalet av vad som skall analyseras och presenteras. Detta torde vara relativt oproblematiskt rörande det myndiga materialet då det utgörs av offentliga dokument och pressmeddelanden. Huruvida det myndiga materialet verkligen skall uppfattas som utgörande den sändande instansen i den diskursiva kommunikationen torde inte heller vara ett alltför problematiskt påstående då det utgörs av de av Socialstyrelsen publicerade planerna för den myndighetsgemensamma pandemikommunikationen (se föregående avsnitt). Varken identifieringen av Facebook-diskursen som utgörande av ”naturligt förekommande material”, eller dess representativitet angående den mottagande instansen är dock lika självklara. Även om jag inte själv varit medlem eller aktiv i några av dem skulle exempelvis min icke-involvering kunna ifrågasättas då man för att kunna iaktta gruppdiskussionerna måste ha ett användarkonto på Facebook; något som dock inte torde vara något problem så länge man enbart studerar sådana öppna grupper vars diskussioner och inlägg man har tillgång till utan ett grupp-specifikt medlemskap. Förutom icke-involveringen i det analyserade materialets diskussioner undviker man på så sätt även att påverka de studerade gruppernas medlemsantal. Vi nämnde i föregående avsnitt att storleken på eller medlemsantalet i grupperna var ett av urvalskriterierna. Medlemsantalet skall dock inte uppfattas som motsvarande eller representerande antalet personer som verkligen identifierar sig med de ställningstaganden rörande vaccinet som utgör namnet på grupperna och utgångspunkten för dess diskussioner. Ingenting hindrar exempelvis en person att ingå medlemskap och aktivt delta i en grupp vars ståndpunkt hon eller han inte delar. Detta fenomen är kanske allra tydligast angående grupp C,

vars kommentarsfält "trots" gruppens positiva position angående vaccinationen rymmer minst lika många negativt inställda kommentarer som positiva. Medlemsantalet för de olika grupperna bör således inte ses som en pålitlig indikator på antalet individer som delar gruppens ståndpunkt utan snarare på antalet som valt att engagera sig i den gruppspecifika diskussionen - om inte verbalt i kommentatorfälten så enbart genom att låta sig tillhöra gruppen.

Vidare skall Facebook-diskursen inte uppfattas som representerande diskussionerna på Facebook i stort (det finns exempelvis ingen garanti för att antalet positiva respektive negativa angående vaccinationen motsvarar fördelningen av för samtliga Facebook-användare). Den skall ej heller uppfattas som representativ angående befolkningen eller "folk i allmänhet". Poängen är att man i de analyserade grupperna positionerar sig *som* befolkning, det vill säga reagerande på den av de nationella myndigheterna formulerade och kommunicerade diskursen.

4.5 Etik

Då det myndiga materialet består av offentliga publiceringar har jag där inte stött på några direkta etiska problem i det analytiska arbetet och presentationen av dess resultat. Angående Facebook-diskursen är det dock en annan historia. Då de analyserade grupperna enbart är öppna för Facebook-användare är det tveksamt om man kan betrakta det som ett *verkligt öppet* eller för allmänheten tillgängligt material. Å andra sidan är Facebook, åtminstone i teorin, öppet för vem som helst som har tillgång till internet. För att vara på den säkra sidan har jag dock valt att i presentationen av Facebook-analysen valt att enbart presentera inläggen med gruppstillhörighet och datum, samt i enstaka fall för förtydligandet av skilda inläggsförfattare med tillägget "talare 1", "talare 2" etc. Denna anonymisering bör dock inte uppfattas som något negativt för presentationen av analysen då fokus däri i första hand ligger på *vad* som sägs och *hur*, inte på *vem* som talar.

Den rent praktiska hanteringen av materialet såg ut som så att jag kopierade och sparade

alla inlägg och diskussionstrådar fram till och med 2010-05-10 i grupp-specifika dokument, vilka jag sedan betraktade som en transkribering av gruppernas diskussioner. Detta underlättade bearbetningen eller kodningen av materialet och skapade samtidigt en avgränsad och hanterbar period.

4.6 Frågor till materialet

Hur talar man i de analyserade Facebook-grupperna som *mottagare* av svininfluensan som nationell diskurs? Hur talar de smittskyddsansvariga myndigheterna som *initiativtagare* eller först formulerande instans om pandemisk influensa? Hur förhåller sig de två instansernas ”sätt att tala” till varandra och finner vi ett motstånd i de analyserade Facebook-grupperna mot konstruktionen av influensan *som nationell diskurs*?

5. Analys

5.1 Facebookdiskursen – konsten att ledas

"Oändligt mycket mer skrämmande än den lindriga influensa som kallas svininfluensan är väl ändå svenskarnas oförmåga att tänka själva, att blint låta sig styras och skrämmas "into action" så fort någon form av "auktoritet" har uttalat sig... Utan ifrågasättande, eget tänkande eller sunt förnuft. [---] Kan tillägga att jag kommer från en läkarsläkt, känner många läkare varav INGEN har tagit vaccinet, vad säger detta? En av dem opererade på en patient med svininfluensa, var inte det minsta orolig, blev inte smittat däremot skulle han aldrig ta vaccinet." (inlägg 23/3-10, Grupp C.)

Diskussionerna i Facebook-grupperna utgår, som framgår av namnen eller beteckningarna på grupperna antyder, från ett ställningstagande rörande vaccinationsvalet. Talarna skapar således en diskurs aktiverad eller möjliggjord av den av myndigheterna formulerade pandemin och den till befolkningen riktade uppmaningen att vaccinera sig; en diskurs i vilken de positionerar sig som subjekt. Jag behandlar här dock samtliga grupper som tillhörande en diskurs trots att det av gruppnamnen implicerade ställningstagandet skiljer sig åt grupperna emellan. Detta dels för att samtliga grupper utgår från vaccinationsvalet, dels för att diskussionerna inom de specifika grupperna inte begränsas till rena bekräftelser av ställningstagandet hos den aktuella gruppen.

Det som är av intresse för oss här är att försöka kartlägga eller beskriva Facebook-gruppernas ”sätt att tala”, det vill säga hur diskursen ifråga struktureras, vilka teman som utkristalliserar ur den och således också hur talarna positionerar sig själva som subjekt. Ovanstående citat exemplifierar både utgångspunkten och den övergripande problematiken i de studerade grupperna. Utifrån pandemisituationen och vaccinationsvalet positionerar och kvalificerar sig talaren som subjekt genom ett diskvalificerande av andra potentiella talare. På vilka grunder sker denna kvalificering/diskvalificering? Jo, utifrån talarens förhållande till *kunskap* och *andra människor*. På det stora hela kan Facebook-diskursen och talarnas positionering sägas kretsa kring rättfärdigandet av det egna och/eller kritiken av andras ställningstagande utifrån förhållandet till kunskap, vilket samtidigt är en fråga om talarens förhållande till andra människor. Eller med andra ord: problemet rör huruvida talaren agerar självständigt utifrån kunskap eller låter sig styras av andra.

"[---]Jag tog inte sprutan, pga att VI vet för lite. Tar influensan på fullaste allvar, men att ta en spruta som vi i panik framställt är absurt." (Grupp A 9/11-09)

"[---]jag tog ingen spruta jag använde huvudet." (Grupp C 23/1-10)

”Kolla upp skribenten [...], killen har inte den mest trovärdiga bakgrund. Han pysslar själv med själsresor, alternativmedicin och annat "alternativt" och har troligtvis ett ekonomiskt intresse i att propagera mot vetenskap och istället förespråka att man använder alternativa "botemedel"....” (Grupp B 18/11-09)

Kunskapen är som synes nödvändig för individen i valsituationen och för kvalificeringen som subjekt i Facebook-diskursen. Att förhålla sig till kunskapen innebär att man inte ”låter sig skrämmas”, att man ”använder huvudet” och undviker att ”blint låta sig styras”, oavsett om den potentiellt styrande andre identifieras som korrupta myndigheter eller någon utan ”trovärdiga bakgrund” och med alternativa agendor. Ett självständigt, fritt subjekt förutsätter ett rent förhållande till kunskapen eller situationen – det vill säga ett förhållande till kunskapen vars tillägnelse inte får befläckas eller störas. Facebook-talarna befinner sig s.a.s. i positionen av att ha blivit tilldelade en kunskap, en förmedling av den aktuella situationen rörande pandemin och den därav motiverade vaccinationen. Problemet som uppstår här rör således talarnas förhållande till denna kunskap, eller snarare huruvida det förhållande de intar angående vaccinationen och pandemin skall räknas som ett självständigt eller osjälvständigt sådant. Med utgångspunkt i det rena förhållandet till kunskap som grundläggande för det självständiga och rättfärdigade subjektet rör frågan här således huruvida den förmedlade situationen verkligen kan klassas som sådan befriande kunskap. Eller enkelt uttryckt: frågan och problemet för facebook-talarna rör huruvida man verkligen kan lita på den förmedlade kunskapen. Hur vet man då att den förmedlade kunskapen verkligen är kunskap? Jo, grunden för kvalificering/diskvalificering av förmedlingen ligger i den förmedlande instansens förhållande till den förmedlade kunskapen.

”[---]Kom dock ihåg att Aftonbladet inte har som främsta mål att sprida kunskap. De vill tjäna pengar. Fakta hittar man t.ex. på www.krisinformation.se och www.smittskyddsinstitutet.se.”(grupp B, 18/1-10)

Kvalificeringen av kunskapen som kunskap grundas i den förmedlande instansens kvalificering som subjekt; det vill säga huruvida den kan räknas som självständig eller styrd/kontrollerad av andra. Förhållandet till kunskapen som kvalificerar Facebook-talarnas position som självständiga subjekt är således samtidigt ett förhållande till andra talare; andra talare vilka som rena förmedlare av kunskap möjliggör positionen som kvalificerat subjekt. Att verka som subjekt innebär på så sätt en distansering av sig själv från den kunskap vilken möjliggör ens subjektsposition; ett distanserande förhållande vilken innebär att man kan verka som förmedlare av den befriande kunskapen. Eller enklare uttryckt: att lyssna till eller lita på en

ren förmedlare, någon eller något vars ”främsta mål är att sprida kunskap” innebär inte att låta sig styras. Tvärtom rättfärdigar man sin subjektsposition genom hänvisande till personer eller instanser vilka kan anses trovärdiga och vars råd man således litar på, eller vars exempel man följer.

På motsvarande sätt diskvalificeras en talare som subjekt om denna kan identifieras som lyssnande till och litande på en oren förmedlare, det vill säga en vars förhållande till kunskapen inte kan klassificeras som självständigt eller distanserat. Självständigt i meningen att denne verkligen kan anses förhålla sig till kunskapen och inte till andra. Distanserat i meningen att det verkligen är kunskapen som förmedlas och inte den andres vilja eller intresse som den mottagande underkastar sig. Om det råder delade meningar angående huruvida vem som kan klassificeras som trovärdig eller pålitlig, råder det dock snarast fullständig enighet angående identifieringen av *media* som opålitlig.

”Jag sa redan från början när det började skrivas i media att det är nåt läkemedelsföretag nånstans som tjänar storkovan på detta. När det började vara reklam på TV för vaccinet var det droppen. Aldrig att jag skulle vaccinera mig![...]”
(17/1-10)

”[---]Titta på statistiken, dödligheten är MYCKET låg, lägre än vanlig influensa. Skärpning! Ni gick på en nit... Följde Aftonbladets hysterirubriker som en skock rädda får.” (Grupp C 23/3-10)

”Sanningen säljer inga lösnummer.” (Grupp B 31/3-10)

Media tycks genomgående vara sinnebilden för en opålitlig förmedlare; gång på gång återkommer hänvisningen till denna föreställning, antingen som grund för en indirekt diskvalificering av ”folk” i allmänhet, eller som direkta angrepp på specifika talare eller grupper. Vad är det då som gör medias orenhet så självklar? Delvis ligger svaret självklart i dess dubbla agendor: de skall i första hand inte förmedla kunskap utan ”sälja lösnummer”, det vill säga de förmedlar för pengar. Jag tror dock även man kan härleda denna förutsatta opålitlighet till den

roll eller funktion som media som begrepp eller figur kan sägas personifiera. Vad är medias – åtminstone den media som här åsyftas - funktion om inte personifierande den sociala kommunikationen, styrd av människors intresse; inte människor i rollen som sanna subjekt utan som potentiellt styrande andra. Media skulle på så sätt gå att förstå som exemplifierande det vardagliga samtalet, eller skvallret om man så vill. Att lita på media innebär att ”hysteriskt” lita på och låta sig styras av andra istället för att verka som självständig utifrån förhållandet till kunskapen.

För att summera: Facebook-diskursen struktureras kring talarnas position som subjekt; en position som rättfärdigas via förhållandet till *kunskapen* och som innebär ett självständigt förhållande till sanningen eller situationen. Förhållandet till kunskapen är dock samtidigt ett förhållande till *andra*, och då specifikt till andra i rollen som kunskapsförmedlare. Dessa andra rättfärdigas som kunskapsförmedlare om de kan klassificeras som sanna subjekt i förhållande till kunskapen. Att inte lyssna till kunskapen innebär att man låter sig styras av någon annan; att man diskvalificeras som subjekt. Då gruppernas diskussioner utgår från en tilldelad eller kommunicerad pandemi- och vaccinationssituation rör således den övergripande problematiken hur de skall förhålla sig till denna förmedlade kunskap. Eller kort sagt: hur de skall handla för att inte styras utan ledas, om man med ”ledas” menar att subjektifieras av en ren kunskapsförmedlare.

5.2 Myndighetsdiskursen – konsten att leda

Om vi kunde klassificera Facebook-diskursen som rörande hur man låter sig ledas utan att styras, kan myndighetsdiskursen ses som attackerande problemet från en annan vinkel: nämligen hur man i rollen som etablerad eller förutsatt kunskapsförmedlare i kommunikationen och ledningen inte skall framstå som styrande. Problemet kring vilket den nationella kommunikationsplanen kretsar rör således en dubbelbottnad kommunikation i vilken det som skall förmedlas inte bara är själva informationen eller kunskapen utan samtidigt myndigheternas

roll som trovärdiga kunskapsförmedlare. Vi skall nu se hur myndigheterna formulerar denna dubbla kommunikativa uppgift, för att sedan studera hur de formulerar förhållandet till media; den media som i Facebook-diskursen framstod som sinnebild av den opålitliga kunskapsförmedlaren. Analysen kompletteras därefter av en genomgång av ett antal pressmeddelanden exemplifierande myndigheternas faktiska pandemiska kommunikation.

5.2.1 Den dubbla kommunikationen

”Utmaningarna är många: kunskapen om smittsamma sjukdomar och hur man skyddar sig är låg i befolkningen. Allmänhetens, mediernas och andra aktörers behov av och efterfrågan på information kommer att vara enormt. Budskapen som ska kommuniceras kan vara svåra, till exempel när det gäller stängning av skolor, prioriteringar för vaccin och läkemedel eller om många barn skulle drabbas.[---]Budskap måste samordnas så att de blir enhetliga, för att undvika förvirring och misstro.[---]Genom snabba och effektiva kommunikationsinsatser skulle myndigheterna kunna bidra till att minska smittspridningen men framför allt lindra andra negativa effekter av pandemin.” (NKP, s.5)

Genomgående i det myndiga materialet framgår att den pandemiska influensan inte bara är en rent medicinsk eller hälsomässig företeelse utan att den samtidigt skall uppfattas som ett - för myndigheterna - kommunikativt problem. ”Förvirring och misstro” tycks förutsättas följa pandemin i spåren, och verkar vara grogrunden eller orsaken till dess ”andra negativa effekter”; något som i sig tycks vara orsakat eller möjliggjort av myndigheternas bristande eller icke-enhetliga kommunikation. I pandemisituationen har ”allmänheten, medierna och andra aktörer” ett ”enormt” behov av och en tillika enorm efterfrågan på information, vilket det är myndigheternas ansvar att tillgodose på ett ”samordnat” och ”enhetligt” sätt. I beredskapsplanerna fastslås tre övergripande nationella mål för denna samordnade kommunikativa prevention:

1. ”Befolkningen ges möjlighet att hantera situationen både rationellt och emotionellt utifrån det faktiska läget” – vilket bland annat kräver att budskapen skall vara ” trovärdiga”, kommunikationen kännetecknad av ” empati, öppenhet, ansvarsfullhet och snabbhet” och kontinuerlig för att undvika ” informationsvakuum”. Allt för att undvika ” onödig oro” ge människor möjlighet att agera på ett ” konstruktivt sätt”. (NKP, s.10)

Myndigheterna skall alltså skapa förutsättningarna för befolkningens ” konstruktiva” agerande vilket möjliggörs av information angående det ” faktiska läget” – det vill säga en ren kunskapsförmedling – men det är inte bara informationen som problematiseras utan lika mycket *förmedlingen av den*. För att få folk att agera konstruktivt (eller ” rationellt och emotionellt”) krävs inte bara att informationen är korrekt och trovärdig utan att förmedlingen av den skall vara empatisk, öppen, ansvarsfull och snabb. Konstaterandet att befolkningen skall ges möjlighet att hantera situationen *emotionellt* kan således läsas som ett understrykande av vikten av att kunskapsförmedlingen inte bara skall uppfattas som en ren informationsproduktion utan som *den handling som möjliggör (och således också kan förhindra eller störa) den förmedlade kunskapens funktion*. Tillit eller tilltro till myndigheterna tycks vara nödvändig för att informationens konstruktivitet inte skall gå förlorad. Understryks görs också att allmänhetens informationsbehov inte bara skall uppfattas som ” enormt” utan ” kontinuerligt”: myndigheterna måste hela tiden snabbt ge medierna ny information. I media måste således myndigheterna upprätthålla sin kunskapsförmedlande roll; *det är alltså inte bara informationen som skall förmedlas utan samtidigt myndigheternas funktion och position*.

2. ” Kommuner, landsting, länsstyrelser och andra organisationer på regional och lokal nivå kan ta sitt ansvar och vidta de åtgärder som krävs i en pandemisituation” – vilket innebär att ” politiker och andra på ledningsnivå ska veta vilka resurser som krävs och vilka beslut

de behöver fatta”; att ansvarig personal har ”tillräcklig kunskap” angående frågan och de därav nödvändiggjorda åtgärderna och ”tillräckligt underlag för att kunna hantera befolkningens informationsbehov” (Ibid).

Här problematiseras kommunikationen i förhållande till de regionala och lokala myndigheterna; dess ledning och ansvarig personal. Förutsättningen för att dessa skall kunna ”ta sitt ansvar” och vidta de nödvändiga åtgärderna är kort sagt att de har tillräcklig *kunskap*. Här poängteras således att de som skall leda enbart kan göra så om de känner till situationen och således vet vad som måste och behöver göras. Det gäller både själva *beslutsfattandet* (de regionala och lokala myndigheterna behöver kunskap och kännedom om situationen för att veta vad som måste göras) och *verkställandet* av de fattade besluten (kännedom om vilka resurser som krävs) och den *medföljande kommunikativa uppgiften* att hantera befolkningens informationsbehov.

3. ”Alla berörda målgrupper litar på myndigheternas budskap och bedömningar” - vilket kräver att myndigheterna uppfattas som ”empatiska, kompetenta och ansvarsfulla”, samt att budskapen uppfattas som trovärdiga och relevanta. (Ibid)

Här understryks uttryckligen tilliten till myndigheternas nödvändighet i pandemikommunikationen (se mål 1.)

I NKP presenteras vidare en samling strategier och budskap för att uppnå och stödja de övergripande kommunikationsmålen. Strategierna handlar om själva förmedlingen medan budskapen skall förstås som *det som förmedlas* tillsammans med eller kompletterande den rena informationen. Strategierna rör således *hur* kunskapsförmedlingen bör ske:

”Budskapen behöver vara *samstämmiga* över hela landet[*min kurs.*]” vilket bland annat kan ”motverka förvirring, obefogad oro och misstro”, samt även gälla internationellt ”till exempel mellan de nordiska länderna och inom EU” (NKP s.14).

Kommunikationen skall fokusera på *handling*, dvs ”ge[...] stöd för målgrupperna att agera på ett ändamålsenligt sätt” och ”ge vägledning om hur organisationer och enskilda personer kan eller bör agera” (Ibid s.15).

Kommunikationen skall ”kännetecknas av *öppenhet*”, det vill säga myndigheterna måste ”vara öppna med vad man vet, vad man inte vet, vad som görs för att hantera situationen, osv.” Detta då ”en krissituation som en pandemi [sätter] allmänhetens förtroende för myndigheter och andra ansvariga aktörer på prov.” Här konstateras vidare att ”[b]rist på kunskap och information ofta är en källa till oro som kan utvecklas till misstro.” (Ibid. s.15)

Förmedlingen bör vidare kännetecknas av ”igenkänning och kontinuitet”, både gällande de förmedlade budskapen och de förmedlande talespersonerna och framförallt ske i ”redan etablerade kanaler” (Ibid s.16).

Alla dessa strategier och betänkligheter angående pandemikommunikationen rör således hur informationen skall förmedlas för att målgrupperna skall ges möjlighet att agera konstruktivt och ändamålsenligt; och då inte bara i förhållande till den pandemiska smittan: det preventiva agerande som skall möjliggöras *innebär* att målgrupperna låter sig ledas av myndigheterna. Det är myndighetsutövningen som möjliggör ett konstruktivt agerande hos befolkningen då den information som förmedlas måste bli tilltrodd för att vara funktionell. Eller rättare sagt: myndighetens position är *i princip* tilltrodd och ledande i meningen förmedlande konstruktiv information; en position och funktion som myndighetsutövarna skall fylla och upprätthålla. Det tredje övergripande kommunikativa målet kan således läsas som förutsättningen för positioneringen *som myndighet*; den positionering som förutsätts av myndighetsutövarnas roll och som hela tiden måste upprätthållas. Det stora fokuset i kommunikationsplanen på förmedlingen av myndighetsfunktionen kan alltså förstås som en problematisering av hur myndighetsutövarna skall leva upp till vad man skulle kunna kalla för *myndighetsprincipen*: det vill säga att *den ledande instansen skall ha rollen som kunskapsförmedlare*; något som förutsätter att ledarna eller myndighetsutövarna framstår som trovärdiga i den rollen.

I arbetet med att framstå som trovärdiga är det dessutom viktigt att myndighetsutövarna är öppna angående deras roll som *utövare av myndighet* och således också angående deras potentiella tillkortakommanden angående den myndighetsprincip de skall underkasta sig och den funktion de skall fylla. Denna ärlighet angående myndigheternas ofullkomlighet framkommer tydligt av några av de huvudbudskap som skall kommuniceras i pandemisituationen:

”Alla kan och behöver bidra”: *Före pandemin* skall budskapet formuleras som att ”alla [behöver] hjälpas åt för att minska smittspridningen. Din/er insats kommer göra skillnad”. *Under pandemin:* ”Din/er insats gör skillnad”. *Efter pandemin:* ”Hjälp myndigheterna att förbättra beredskapen genom att berätta om dina erfarenheter och synpunkter” (NKP s.20)

”Förstå och acceptera situationen”: *Före:* ”En pandemisk influensa innebär stora påfrestningar på samhället. Vi måste räkna med att sådant som vi tar för givet till vardags inte kommer fungera som normalt”. *Under:*”[--]Vi måste tyvärr acceptera att det vi tar för givet till vardags inte fungerar som normalt”. *Efter:* ”Det finns saker som hade kunnat göras bättre och annorlunda[...].Därför välkomnar vi forskare och experter som vill granska myndigheternas insatser i samband med pandemin och föreslå åtgärder för att förbättra den framtida beredskapen.” (Ibid)

”Vad myndigheterna gör”: *Före:* ”Det finns en plan för hur Sverige ska hantera ett pandemiutbrott och samhällets beredskap förbättras hela tiden. Myndigheterna följer läget löpande.” *Under:* Myndigheterna följer läget löpande och vidtar de åtgärder som de bedömer behövs”. *Efter:* ”Nu följer vi upp arbetet[...]för att lära av misstagen och ta vara på det som fungerade bra.” (Ibid)

Myndigheterna skall alltså *inte* framstå som ofelbara utan som konstant självkritiska, öppna för extern kritik och ständigt sysselsatta med att förbättra den egna verksamheten. För att

framstå som trovärdiga myndighetsutövare är det alltså nödvändigt att ständigt distansera sig från myndighetsprincipen eller det ideala utövandet som den funktion man *skall* fylla och således kan bli bedömd utifrån. Att utöva myndighet innebär på så sätt ett erkännande av den ledande positionen som position och princip; en position i vilken man kan verka endast om man erkänner positionens primat framför den däri positionerade aktören. Eller med andra ord: myndighetsutövaren *är inte*, och skall inte heller framstå som myndigheten *i sig* utan som dess mer eller mindre rättfärdige utövare. Pandemin framstår således som en kris för myndighetsutövarna i deras roll som myndigheter, det vill säga som ett tillfälle där denna roll aktualiseras och så att säga sätts på prov.

5.2.2 Myndigheterna och media

”Massmedierna är både en målgrupp, en granskare av myndigheternas agerande och en viktig förmedlare av myndigheternas information i en kris.” (NKP s. 11)

”Efter pandemin kommer frågorna att vara många[...]Medierna kommer att granska hanteringen och det man tyckte var bra när pandemin pågick kan man nu kritisera. Öppenhet om vad som fungerat bra och mindre bra är avgörande, liksom att bjuda in externa parter att granska skeendet.” (NKP s.16)

”Massmedierna” och/eller ”medierna” är inte bara viktiga informationsförmedlare utan då de dessutom verkar som granskare är myndigheternas förhållande till dem ”avgörande”. Men vilka är massmedia/media? Liksom befolkningens positionerade grupperingar främst särskiljer sig utifrån kommunikationskanalerna specificeras kanalerna i sin tur främst utifrån vilken grupp de riktar sig till. I en presentation av de olika kanalerna konstateras bland annat att ”[m]edier alltid [är] en viktig kanal mot allmänheten och beslutsfattare” (Ibid s. 46). Media skall alltså inte bara uppfattas som kommunikationskanalen för allmänheten – det vill säga de som uteslutande är i behov av ledning – utan även som en viktig kanal för beslutsfattare. Media visar sig således kunna betyda lite olika saker beroende på vilken grupp den riktas mot. Vid presentationen av

”kanaler per målgrupp” exemplifieras media av ”dagspress, etermedia m.m.” i förhållande till ”allmänheten” och till ”anställda”, medan den även exemplifieras med ”fackpress” i förhållande till ledning inom kommun, landsting och sjukvård, chefer och personalansvariga för samhällsviktig verksamhet utom och inom kommun, samt hälso- och sjukvårdspersonal (Ibid s.22-28). Gruppen ”anställda” preciseras dessutom som ”del av allmänheten, men [med] särskilda infobehov i rollen som anställda”.

Media tycks alltså verka som en övergripande kategori i vilken ”fackpressen” verkar som kommunikationskanal mot grupper i någon form av ledningsposition, eller med andra ord: allmänheten tillägnar sig inte kunskap via fackpressen utan främst via andra former av media. Och då fackpressen riktar sig till grupper i ledningsposition förtydligas allmänhetens position som i första hand ledda. Bilden av media kan således sägas korrespondera med bilden av befolkningen: där den sistnämndas grupperingar positionerades efter förhållandet till den för allmänheten nödvändiga informationen (om de som del av allmänheten främst behövde *tilldelas* information eller om de i förhållande till allmänheten behövde *förmedla* den), positioneras media som kommunikationskanal efter huruvida den däri förmedlade informationen svarar mot de gruppsspecifika informationsbehoven. Media går på så sätt att se som exemplifierande eller uttryckande informationsbehovet hos befolkningen eller allmänheten i stort – det vill säga utgörande kanalen för kunskapsförmedling och ledning – en kanal i vilken myndigheterna således kan ta plats som ledare.

”Det är viktigt att kommunicera ut att även om krisen är allvarlig så innebär den inte det slags apokalyps som ibland har kunnat uppfattas i rapporteringen. Detta kopplar också till behovet att inte bara analysera krisen utan också den bild av krisen som förmedlas av framförallt massmedia för att på så vis förstå hur uppfattningen av krisen utvecklas.” (RÖN s.10)

”Uppdaterad kunskap om vad som sägs i medier och andra kanaler är en förutsättning för att myndigheterna skall kunna ta sitt informations- och kommunikationsansvar[...]Kunskapen gör det möjligt att snabbt bemöta rykten med fakta, anpassa webbinformation, förbereda svar till telefontjänster, m.m.” (NKP s.17)

Den ängsliga eller ständigt uppmärksamma hållning gentemot ”medier och andra kanaler” som i citatet ovan benämns som en förutsättning för myndigheternas ”informations- och kommunikationsansvar” samt konstaterandet av vikten av att myndigheterna i kommunikationen

med massmedia ”tar och behåller expertrollen” (Ibid s. 34) belyser medias kritiska roll *som kanal* i förhållande till befolkningen.

”Mediernas bild av pandemiarbetet påverkar myndigheternas och andra aktörers möjligheter och förmåga att agera och hantera situationen. De är också viktiga för att snabbt nå ut med information till allmänheten[...]även om myndigheterna inte kan eller kommer förlita sig helt på dem för att nå ut med denna typ av information[...]” (NKP s. 18)

”Myndigheternas syfte med att nå ut genom medierna är inte alltid detsamma som hos medierna själva, och man måste vara beredd på att budskapet förändras och att det kan publiceras saker man behöver bemöta istället.” (Ibid s. 46)

”[---]Därför välkomnar vi forskare och experter som vill granska myndigheternas insatser i samband med pandemin och föreslå åtgärder för att förbättra den framtida beredskapen.” (Ibid s. 20)

Citaten ovan exemplifierar dels det problematiska i förhållandet till media: de är viktiga informationsförmedlare till allmänheten men myndigheterna kan inte ”förlita sig helt på dem” då dess syften inte kan garanteras överensstämma med myndigheternas. Det kan till och med vara så att det ”publiceras saker man behöver bemöta”. Media är alltså en tillsynes opålitlig bundsförvant i myndighetsutövningen då de som bekant inte bara verkar som informationsförmedlare utan även som granskare av myndigheternas agerande. Medias kritiska förhållningsätt gentemot myndigheterna skall dock inte bara förstås som ett problem; den öppenhet inför medial granskning som framställs som avgörande strategi i krishanteringens gård visserligen att förstås som nödvändigjord av medias rörelsefrihet eller möjlighet till granskning, men som det tredje ovanstående citatet påminner oss om skall uppmärksammandet av medias opålitlighet nog snarast ses som ett konstaterande av den situation till vilken myndighetsutövningen inte bara tvingas anpassa sig, utan till viss del också *den situation i vilken den överhuvudtaget möjliggörs*. Mediernas externa förhållande till myndigheterna är förutsättningen för att de *i media* skall kunna framstå som konstant självkritiska, öppna och trovärdiga som myndighetsutövare. Genom att välkomna ”forskare och experter” till konstruktiv granskning av krishanteringens rättfärdigar man sig som kunskapsförmedlare samtidigt som man riskerar att kunna bli kritiserad som bristande i den rollen – en kritik som på så sätt formuleras som konstruktiv angående myndighetsutövningen och reproducerar principen om dess

kunskapsförmedlande roll. De välkomnade externa forskarna och experterna kan således förstås som anlitate av eller hjälpande myndigheterna; vilka i deras granskning tar eller återtar den roll som kunskapsförmedlare som hotades av den potentiella kritiken. Problemet med de externa granskarna kan alltså förstås som den situation i vilken myndighetsutövarna får möjlighet att framstå som underkastade kunskapen och på så sätt rättfärdiga sin myndiga position; *samt den situation då myndighetsprincipen reproduceras.*

Att den mediala situationen eller verksamheten fungerar som en uppmaning för eller aktualisering av behovet hos myndigheternas att via media inta ledarrollen innebär vidare att media i sig inte skall uppfattas som en ledande instans utan som den kanal via vilken befolkningen leds.

5.2.3 Pressmeddelanden

5.2.3.1 Socialstyrelsen

- ”• 65 procent tänker vaccinera sig. Det är en minskning med 7 procentenheter sedan juli/augusti då andelen var 72 procent.
- Fler kvinnor än män avser att vaccinera sig. Bland kvinnorna är andelen 71 procent, bland männen 60 procent.
- Viljan att vaccinera sig ökar med stigande ålder. Lägst är viljan i gruppen 18-24 år där 58 procent tänker vaccinera sig. Bland dem som är 65-74 år är andelen 74 procent.
- 74 procent av föräldrar med barn i åldern 3-7 år kommer att vaccinera barnet. Bland föräldrar med barn mellan 8-17 år är andelen 77 procent.
- 77 procent har mycket eller ganska bra kännedom om influensan. Det är en ökning med 15 procent sedan juli/augusti.
- 85 procent vet vad de ska göra för att inte sprida smittan vidare. Det är en ökning med 17 procent sedan juli/augusti.
- 8 procent oroar sig väldigt eller ganska mycket för att själva bli smittade. Andelen är i stort sett oförändrad sedan juli/augusti.

- 79 procent har fått information om den nya influensan via media, 22 procent på arbetet/skolan och 16 procent via Internet².
- 39 procent tror att media har överdrivit risken med den nya influensen mycket. 18 procent tror att myndigheterna har överdrivit mycket.” (SSPM 22/10-09)

I Socialstyrelsens pressmeddelande den 22/10-09 presenteras ovanstående citat som ”resultaten i korthet” av en intervjuundersökning utförd på uppdrag av Socialstyrelsen. Här serveras befolkningen en presentation av sig själv kategoriserad utifrån ålder, kön, civilstånd (huruvida man har barn eller inte), grad av kunskap och varifrån den hämtas, inställning till och oro inför influensan, viljan att vaccinera sig samt tilltron till medias respektive myndigheters lägesbedömning. Rubriken på pressmeddelandet lyder ”65% ska vaccinera sig mot den nya influensan” vilket således framstår som det huvudsakliga resultatet av den genomförda undersökningen. I rapporten till Socialstyrelsen framgår dock att inställningen till vaccinationen enbart är *en* del i undersökningen; lika mycket, om inte mer fokus läggs däri på förhållandet till kunskap och huruvida, i vilken grad samt hur och var man ”aktivt sökt kunskap” om influensan. Huvudresultatet i rapporten presenteras således som att 30% av svenskarna aktivt sökt kunskap, samt att andelen är högre bland: de som jobbar inom sjukvården, de med akademisk examen, de i åldersspannet 25-54, kvinnor samt något högre bland de som bor i storstadsområdena (*Rapport till Socialstyrelsen* s. 2). En intressant aspekt i denna statistiska representation är hur framställningen av resultaten på sätt och vis får den därav genererade bilden och kategoriseringen av befolkningen i kön, ålder etc. att framstå mer som ett resultat av undersökningen än som en grundläggande funktionell förutsättning för den – som om de först blev synliga när de självmant eller av sig själva utkristalliserade sig ur det insamlade materialet. Uppdelningen av befolkningen i ålder, kön, utbildning, yrke, civilstånd och geografisk tillhörighet är redan där i som en utgångspunkt för begripliggörandet av undersökningen och presentationen av dess resultat i en hanterbar eller konstruktiv form; men framstår i presentationen nästan lika mycket som ett resultat som den data de utgör ramverket för.

² Notera allmänhetens, det vill säga de som fått information via medierna, överlappande kategori: $79 + 22 + 19 = 120\%$

5.2.3.2 Smittskyddsinstitutet

”Smittskyddsinstitutets virologiska laboratorium har i dag bekräftat det första svenska fallet av den nya influensan A(H1N1)[---]” (SMIPM 6/5-09(1))

”[---]Det senaste provet kommer från en man född -84 som besökt New York och uppvisade influensaliknande symtom vid hemkomst till Sverige.” (SMIPM 6/5-09(2))

[---]Världshälsoorganisationen (WHO) klassar nu situationen med den nya influensan A(H1N1) som fas 6 på pandemiskalan. Anledningen är att influensan fortsätter att spridas i flera delar av världen. WHO bedömer att influensan har stor potential att spridas också till områden där den inte finns idag.” (SMIPM 11/6-09)

I SMI:s pressmeddelanden konstateras att det är den internationella spridningspotentialen som kännetecknar influensan som pandemi – och således också det som gör den till ett nationellt hot. Nationens territoriella aspekter eller geografiska identitet kontrasteras mot smittans geografiska obundenhet och okontrollerade rörelse; vilket på sätt och vis gör smittan till en icke-nationell företeelse även inom nationen – ett internaliserat externt hot. Den geografiska obundenheten hos smittan och den geografiska eller territoriella identiteten hos nationen och dess befolkning tydliggörs vidare i SMI:s pressmeddelande den 23/11-09 där ”en tabell[...]som visar antalet döda svenskar” publiceras: här kategoriseras de döda efter ålder, kön, huruvida de tillhörde en riskgrupp eller inte samt landstingstillhörighet. I PM:et den 3/12-09 som konstaterar att det råder ”forstsatt hög smittspridning” presenteras antal anmälda och laboratorieverifierade fall likaledes per landsting; något som i PM 19/11-09 presenteras via en mer svepande geografisk kategorisering.

”Jämtland hade fortfarande högst incidens med 42 fall per 100 000 invånare. Halland rapporterade lägst antal fall. Men trots minskningen ligger smittspridningen på en fortsatt hög nivå i hela landet[---]” (SMIPM 3/12-09)

”Flest antal fall per 100 000 invånare rapporteras nu från Mellansverige med Värmland i täten. Norrlandslänen ligger kvar på en hög nivå[...]” (SMIPM 19/11 -09)

I det sistnämnda PM:et belyser SMI dessutom den egna verksamheten och rollen i pandemihanteringen:

”[---]Vid SMI följer vi hela tiden hur virusstammarna utvecklas. Det är positivt att se att vi inte kan påvisa några förändringar bland de cirkulerande stammarna som gör den nya influensan mer aggressiv, säger Maria Brytting, chefsmikrobiolog vid SMI.” (SMIPM 19/11-09)

Här ser vi hur SMI framställer sig som expert i pandemisituationen; det vill säga den vars kunskap om eller bild av verkligheten så att säga bringar ljus i mörkret och formar den rådande situationen till konstruktiv information. Att det är positivt att *SMI* ”inte kan påvisa några förändringar[...]som gör den nya influensan mer aggressiv” förmedlar både det imperativ eller den maning till handling som analysen eller *kunskapandet* kan utläsa ur situationen samt vem det är som på så sätt bringar ordning i verklighetens kaos. Imperativet är i detta fall lugnande, eller rättare sagt: det tar formen av en uppmaning till ett behållande av den inslagna kursen, motiverad av rapporten om en oförändrad situation.

Tolkningen av analysresultaten läggs dock delvis i munnen på en specifik person; vilket också kan noteras angående Socialstyrelsens resultatrapportering av intervjuundersökningen, där Anders Tegnell, avdelningschef på Socialstyrelsen får kommentera resultaten och uttrycka sin ”oro” angående de ungas ovilja att vaccinera sig.

”- Att unga personer är mindre benägna att vaccinera sig känns oroväckande. Gruppen är särskilt viktig att nå eftersom de löper större risk att smittas. De flesta som blivit allvarligt sjuka i influensan, och vårdats i respirator och konstgjord lunga i länder som Australien, Nya Zeeland och Taiwan, har varit personer under 40 år.” (SSPM 22/10 -09)

Den rena rapporteringen av fakta paras med en medföljande tolkning: det konstateras inte bara ”att unga är mindre benägna att vaccinera sig” utan att detta skall uppfattas som ”oroväckande”. Det framgår dock att det sistnämnda *är* en myndighetsrepresentants *tolkning* av situationen. Det behöver knappast sägas att situationen för personer under 40 ”i länder som Australien, Nya Zeeland och Taiwan” inte nödvändigtvis korresponderar med den för ungdomen i Sverige; att den dock *kan* göra det är uppenbarligen en mer eller mindre sannolik *tolkning*. Genom att både publicera fakta *och* tolkning läggs på så vis ansvaret för den potentiella missbedömningen hos myndighetsrepresentanten samtidigt *som ansvaret för tilltron till den specifika tolkningen läggs hos mottagaren*. Myndighetens roll som förmedlande information och representanten eller myndighetsutövarens framställande av sig själv som trovärdig i den rollen framgår här tydligt, liksom distanseringen av myndighetsprincipen från utövaren och reproduktionen av kunskapen som den yttersta eller egentliga ledningen. Myndighetsutövning innebär en förmedling av kunskapens imperativ vilket mottagaren måste göra till sitt – därav den strategiska nödvändigheten för myndighetsutövaren att förmedla både informationen om en viss situation *och* bilden av sig själv som ren kunskapsförmedlare.

5.3 Sammanfattning av analysen

Vi fann i analysen av Facebook-diskursen att den i huvudsak kretsar kring rättfärdigandet/diskvalificeringen av vaccinationsvalet; och att den kritiska punkten eller det som attackerar respektive försvaras angående vaccinationshandlingen är den attackerades/försvarades förhållande till kunskap. I studiet av det myndiga materialet inriktade vi oss därför på att rekonstruera det däri strukturerade förhållandet till kunskap, för att på så vis möjliggöra en jämförelse mellan instanserna och identifieringen av en potentiell omformulering. I båda instanser fungerar kunskapen som förutsättningen för ett konstruktivt eller eftersträvansvärt agerande; men där Facebook-diskursens utgångspunkt eller ingång i kunskapsproblemet är *vilken*

kunskap man utgår ifrån samt var och hur man tillägnat sig den, kretsar myndighetsdiskursen framförallt kring frågan om *hur man som myndighetsutövare skall förmedla kunskapen*. Eller med andra ord: myndigheternas uppgift och problem är hur man skall få befolkningen att erkänna eller positionera sig som subjekt i pandemidiskursen; det vill säga *hur* pandemin skall förmedlas och *hur man som förmedlare skall agera*; både för att förmedla själva situationen (pandemin) och för att upprätthålla eller skapa positionen som tilltrodd kunskapsförmedlare. Uppgiften är således dubbel på mer än ett sätt: för att kunna skapa pandemin som kunskapsmässig situation eller diskurs måste de framstå som trovärdiga i rollen som kunskapsförmedlare; en roll som kräver att man erkänner sig själv som mer eller mindre rättfärdig eller ”ren” förmedlare – det vill säga att man för att bli tilltrodd som uttolkare av och ledare i situationen vid formuleringen av den framställer sig som en uttolkare *som kan ha fel*. Kunskapen är den enda i sig rättfärdigade styrande instansen och myndigheternas roll är att leda befolkningen utifrån *den* och inte utifrån egna intressen, eller snarare: myndighetens intresse är eller skall vara att förmedla kunskap. Problemet är alltså *hur man i rollen som redan tillsatt eller förutsatt kunskapsförmedlare skall framstå som förmedlare av kunskap*. Facebook-talarnas problem är i sin tur hur man som positionerad i pandemidiskursen skall förhålla sig till uttolkarna av situationen: skall man lita på myndigheterna som råder en att vaccinera sig eller inte?

Det *praktiska* problemet skiljer sig således åt i de båda instanserna; myndigheterna oroar sig för *hur* man skall förmedla pandemin medan de på Facebook oroar sig för *om* situationen är formulerad och förmedlad på ett korrekt sätt. Det tycks dock råda en praktiskt taget fullständig samstämmighet angående hur en situation *skall* vara formulerad. I båda instanser framställs kunskapen som den uttolkning eller formulering av situationen som möjliggör ett självständigt agerande; och det ”rena” förmedlandet av situationen som den handling som utgör förutsättningen för självständigt agerande hos den som tillägnas kunskapen.

Situationen som skall förmedlas kan således ses som ”verklighetens diskurs”, det vill säga den diskurs i vilken subjektet är i direktkontakt med, eller leds av situationen i sig, i vilken andra kan positioneras som likaledes självständiga subjekt via förmedlingen av situationen som kunskap. Myndigheternas strävan efter att framstå som underkastade kunskapen går på så sätt att se som försöket att formulera och förmedla en sådan ”verklighetens diskurs” i vilken både de själva och befolkningen kan positioneras som subjekt. Facebooks-talarnas problematik kretsar

istället om huruvida den formulerade diskursen verkligen skall klassas som en ren förmedling av verkligheten/situationen. I båda fallen skapas en bild av hur de ledande instansernas uppgift är att förmedla kunskap; samt hur en ”ren” sådan förmedling är förutsättningen för konstruktivt och/eller självständigt agerande. De två instansernas utgångspunkt kan på så sätt formuleras som rörande ”konsten att leda” och ”konsten att ledas”; där myndigheternas uppgift är att inte bli diskvalificerade som *förmedlare* av situationen och skapare av förutsättningen för självständigt agerande och Facebook-talarnas att inte bli diskvalificerade som självständiga agenter.

Den gemensamma utgångspunkten för instansernas olika problem är alltså synen på självständigt agerande som skapat eller möjliggjort av kunskap. Facebook-talarna kvalificerar sig som självständiga genom kunskapen de hänvisar till och myndigheterna kvalificerar sig som myndigheter genom att framstå som förmedlande av kunskap och skapare av förutsättningen för självständighet. Okunskapen framstår i båda fallen som ett osjälvständigt eller styrt tillstånd och förmedlingen av den som förmedlande osjälvständighet eller ofrihet. Att ”tänka själva” och använda ”sunt förnuft” är alltså nödvändigt både för Facebook-diskursens talare och för myndighetsutövarna; båda måste framstå som självständiga och ”fria”. De sistnämnda måste dock formulera och förmedla en information eller kunskap till vilken de samtidigt måste framstå som självständiga och förnuftiga.

6. Diskussion

6.1 Diskursiv kamp?

Vi gav oss i kast med att studera svininfluensan som en nationell diskurs med intentionen att kunna identifiera den diskursiva kampen; det vill säga hur konstruktionen av nationen som diskurs och identitet bestrids och/eller omformuleras. Genom att se de nationella myndigheterna som sändare eller den först formulerande instansen och Facebook-grupperna som mottagare av

den hos myndigheterna formulerade diskursen förutsatte vi positionen för omformuleringen eller motståndet som lokaliserat i den sistnämnda instansen. Detta tycktes motiverat inte bara av synen på Facebook som ett demokratiskt medium i vilket människor kan komma till tals som medborgare och mottagare av den myndiga informationen och som positionerade som subjekt i den av myndigheterna formulerade diskursen, utan även av det kritiska förhållningssättet (både positivt och negativt) angående myndigheternas agerande i de studerade grupperna. Utgångspunkten för diskussionerna i grupperna eller den diskursiva instansens ”sätt att tala” identifierade vi som i huvudsak strukturerat runt kunskapen eller dess funktion och roll. Det potentiella motståndets utgångspunkt eller område var således identifierat och vi vände nu blicken till det myndiga materialet för att däri spåra och rekonstruera det diskursiva område vilket motståndet kunde ses som en reaktion på. Rekonstruktionen av det myndiga materialets kunskapsbegrepp visade dock att de båda instansernas ”sätt att tala” var praktiskt taget identiska: båda utgick från samma betydelse av kunskapsbegreppet och dess roll/funktion; båda förhöll sig till kunskapen som förutsättningen för självständigt agerande och vice versa. Skillnaden instanserna emellan låg i vilken roll i förhållande till kunskapen som problematiserades: Facebook-talarna utgick från rollen som mottagare av information och myndigheterna som förmedlare av information.

Den här identifierade diskursiva kampen tar sig således formen av en i allra högsta grad inom-diskursiv kamp där det som ifrågasätts eller omformuleras rör vem som kan räknas som representerande och förmedlande sanningen om situationen. Den nationella diskursen ifrågasätts eller omformuleras alltså inte i sig; det som står på spel i den är om den är formulerad på rätt sätt, eller snarare om den som förmedlar situationen kan räknas som förmedlande kunskap. Eller rättare sagt: utifrån den som formulerar och förmedlar den nationella diskursens förhållande till sanningen kan diskursen diskvalificeras *som kunskap*. Den nationella diskursen *och* motståndet mot den tycks alltså gå att förstå som delar i en övergripande kunskapsdiskurs där både den först formulerande instansen och dess motståndare agerar - eller förutsätts agera - *som subjekt*. Frågan är dock om denna övergripande struktur skall kallas diskurs då den snarare tycks vara *förutsättningen* för den diskursiva kampen - och således också för själva formandet av de kämpande diskurserna som diskurser.

[...]det [finns]behov av ett begrepp som omfattar de olika diskurser som

konkurrerar i samma rum.[...]Jett sådant begrepp kan man finna hos Fairclough, som definierar diskursordning som en komplex och motsägelsefull konfiguration av diskurser och genrer inom samma sociala område eller institution.[...]Diskursordningen betecknar alltså olika diskurser som delvis täcker samma terräng, som de kämpar om att ge innehåll åt var och en på sitt sätt.” (Jørgensen & Phillips s. 134)

Begreppet ”diskursordning” som Jørgensen & Phillips hämtar via Fairclough skulle här kunna beteckna denna övergripande struktur om man väljer att tolka de analyserade instanserna som *olika* kämpande diskurser inom ett ”socialt område eller institution”. Problemet är dock att de analyserade instanserna inte verkar vara olika diskurser utan snarare diskursiva praktiker inom en och samma diskurs, ordning eller struktur.

[...]samtliga de angreppssätt vi behandlar[...]ersätter Foucaults monolitiska syn på kunskapsregimer med en mer pluralistisk modell där flera diskurser konkurrerar[...] (Jørgensen&Phillips s. 23)

De diskursanalytiska angreppssätten som tas upp av Jørgensen & Phillips angriper Foucault för hans ”monolitiska syn på kunskapsregimer” och strukturmarxismens syn på *en* övergripande ideologi och dess korresponderande singulära subjektsposition (ibid.) Jørgensen & Phillips konstaterar vidare att:

”Det råder nu inom kulturstudier, kommunikationsvetenskap och diskursanalys enighet om att tesen om den dominerande ideologin underskattade människors förmåga att göra motstånd mot ideologier.” (Ibid)

Både den formulerande och den mottagande instansen har dock i min analys visat sig verka inom vad som skulle kunna definieras som en *redan konstituerad* övergripande diskurs, i vilken den diskursiva kampen förs mellan konstituerade subjekt för att reproducera diskursen och

den egna subjektspositionen. Både formulerandet av den nationella diskursen och motståndet mot den tycks vara likadana diskursiva handlingar möjliggjorda av positionen som subjekt i en och samma övergripande diskursiva struktur. En struktur där kunskapen förutsätts vara det som möjliggör agens och där handling således förutsätter positionen som subjekt, eller med andra ord: en struktur som i sig tycks vara utgångspunkten eller förutsättningen för bilden av handling som något som skall förstås som diskursivt.

Jag kan självklart inte sätta mig upp mot en enighet inom kulturstudier, kommunikationsvetenskap och diskursanalys, men jag kan och bör så vitt jag kan se ställa mig kritisk till nyttan av att ersätta Foucaults ”monolitiska kunskapsregimer” med en mer pluralistisk modell. En modell som förutsätter att motstånd är möjligt; men bara så länge motståndet och det man gör motstånd mot förstås som olika konkurrerande diskurser. Om man skall förstå ”ideologi” i Althusserns mening och ”kunskapsregim” i Foucaults som *en* diskurs utgör den pluralistiska modellen sannerligen en ”uppgörelse med determinismen” (Ibid. S. 23); men om ideologi och kunskapsregim (eller diskurs alá Foucault) istället förstås som syftande på den struktur som skapar det diskursivt positionerade subjektet som handlingens eller agensens förutsättning kan den pluralistiska modellen knappast förstås som en sådan uppgörelse. Om Althusser och Foucault missbedömde subjektets förmåga att bryta sig loss från *en* diskurs eller *en* ideologi svarar den nya modellens förespråkare med att förstå motstånd som något inom-diskursivt. Men om ”motstånd” hos Althusser och/eller Foucault istället skall förstås som ett motstånd mot den diskursiva strukturen i sig talar de uppenbarligen om två olika saker.

I min analys fann jag hur motståndet eller omformuleringen av den av myndigheterna initierade diskursen utgick från samma struktur som den första instansen. Formulerandet och omformulerandet av den analyserade nationella diskursen tog sig således formen *både* av en diskursiv kamp i Jörgensen och Phillips mening *och* av en reproduktion av den diskursiva struktur eller ordning som var utgångspunkten eller förutsättningen för formulerandet av svininfluensan som nationell diskurs.

6.2 Det omöjliga motståndet

"Where there is power, there is resistance, and yet, or rather consequently, this resistance is never in a position of exteriority in relation to power. Should it be said that one is always "inside" power, there is no "escaping" it, there is no absolute outside where it is concerned, because one is subject to the law in any case?[--]This would be to misunderstand the strictly relational character of power relationships. Their existence depends on a multiplicity of points of resistance: these play the role of adversary, target, support, or handle in power relations. " (Foucault *The History of Sexuality vol. 1:95*)

Ovanstående citat talar dock onekligen emot att Foucault skulle definiera motstånd som riktat mot den diskursiva strukturen i sig. Motståndet formuleras här snarare som den subjektifierande handlingen; subjektets produktion av den diskursiva formation i vilken det *positionerar sig* som subjekt. Makten är således på sätt och vis motståndet: makt såtillvida att subjektet producerar sin egen diskursiva position och funktion; motstånd i form av den aktiva omformuleringen av den redan konstituerade diskurs i vilken det *positionerats* som subjekt. Om man vill göra en åtskillnad mellan makt och motstånd korresponderande med uppdelningen mellan repressiv och produktiv maktutövning, där makt förknippas med det förstnämnda och vice versa, torde de olika funktionerna kanske kunna förstås som den subjektpositionerande funktionen hos den konstituerade diskursen och den omformulerande funktionen hos det konstituerade subjektet.

Hur hjälper detta oss att förstå hur det kritiska förhållningssättet mot den i svininfluensan aktualiserade nationella diskursen tar sig uttryck i en reproduktion av den diskursiva struktur i vilken den bekämpade diskursen kunde formas som nationell? Jörgensen och Phillips pluralistiska modell tycks inte, utan att göra våld undersökningen, kunna komma till undsättning då vi tycks ha att göra med just en sådan "monolitisk" diskurs de avfärdade som motsägande den subjektiva rörelsefriheten. Men vad ger Foucaults modell oss för förklaring annat än att motståndet mot en nationellt formulerad diskurs nödvändigtvis tar sig uttryck i en omformulering av den aktualiserade diskursen *inom* den nationellt diskursiva strukturen? Eller med andra ord: att ett motstånd mot den diskursiva, identitetsgenererande strukturen *i sig* är omöjligt; att det enbart kan riktas mot specifika diskurser och identiteter och endast tänkas i form av omformuleringar

eller alternativa diskurser/identiteter. Förklaringen till Facebook-talarnas paradoxala motstånd/reproduktion skulle på så sätt kunna ligga i att svininfluensan som diskurs formuleras i en redan konstituerad nationell diskursiv struktur i och av vilken motståndet enbart är möjligt som omformulering och reproduktion. Det "nationella" hos diskursen skulle således ligga i att den först formulerande instansen - dvs. myndigheterna - verkar som redan positionerade subjekt i en nationell diskursiv struktur; en struktur som aktualiseras av myndigheternas diskursiva kommunikation - vilken i sin tur aktualiserar mottagarnas redan etablerade eller förutsatta position som nationella subjekt. Den nationella diskursiva strukturen tycks således gå att härleda till den representativt demokratiska samhällsorganisationen: myndigheterna formulerar svininfluensan och medborgarna svarar - båda instanser positionerade som nationella subjekt.

Hur logisk och naturlig denna korrespondens mellan den diskursiva strukturen och den representativa demokratin än kan te sig, kvarstår ändå frågan: hur skall vi förstå ett potentiellt motstånd mot den? Eller för att formulera det utifrån detta arbetes specifika ingång: är motstånd mot den struktur i vilken den nationella diskursen och identiteten genereras möjligt och, om det är det, är det i så fall enbart tänkbart utifrån anti- eller odemokratiska samhällsmodeller?

Att vi i fallet svininfluensan kunnat härleda den diskursiva strukturen till den aktuella politiska organisationen innebär dock inte att ett likamedstecken kan sättas dem emellan. Foucaults genealogi över subjektet visar tydligt hur en motsvarande diskursiv struktur - dvs där subjektet formas och förstås som konstituerat & konstituerande - både retrospektivt och av samtida källor kan ses som utgångspunkten för den politiska organisationens rationalitet i så skilda samhällstyper som den athenska demokratin, de hellenistiska monarkierna, det romerska imperiet och upplysningstidens furstendömen (se bl.a. Foucault *The Government of Self and Others*, 2010 samt *Hermeneutics of the Subject*, 2006). Det torde således inte vara p.g.a. att svininfluensan formuleras av *demokratiska* myndigheter som dess nationellt diskursiva struktur reproduceras i motståndet, utan snarare så att den diskursiva strukturen hos den demokratiska samhällsorganisationen möjliggör eller innebär att motståndet mot, reaktionen på, eller mottagandet av myndigheternas diskurs nödvändigtvis tar formen av en nationell subjektifiering. Eller med andra ord: just pga att svininfluensan av de nationella myndigheterna formuleras som nationell diskurs positioneras dess motståndare som nationella subjekt. Althussers interpellation rekryterar subjekt och "missar aldrig sin man" p.g.a. att den är en diskursiv kommunikation

(Jørgensen&Phillips:22). Vårt sökande efter ett potentiellt motstånd mot den aktuella nationella subjektspositionen verkar således vara dödfött av den enkla anledningen att ett sådant motstånd helt enkelt inte är möjligt; det enda motstånd som tycks vara tänkbart kräver att man först låter sig positioneras som nationellt subjekt för att som sådant omformulera och rekonstituera den nationella diskursen.

Kanske bör man därför i enlighet med Foucaults terminologi sluta sig till att motståndet är det konstituerade subjektets konstituerande funktion; att den paradoxala reproduktionen av den diskursiva strukturen vi fann hos motståndet mot svininfluensan således är en nödvändig egenskap sprungen ur dess diskursiva funktion. Det saknas inte tolkningar eller användningar av denna Foucauldianska definition av motstånd som subjektets produktivitet eller konstituerande funktion. Vad innebär exempelvis Judith Butlers performativitetsteori som grund för ”radikal-demokratisk” politisk agens, om inte lokalisandet av produktivt motstånd som sprunget ur diskursens konstant ”misslyckande” konstituering av stabila subjekt (Webster, ”The politics of Sex and gender”, *Hypatia* vol.15, no 1, 2000)? Och vad gör Negri & Hardt om inte använder Foucaults begrepp ”bio-power” och ”bio-politics” för att identifiera det revolutionära projektet som en fråga, inte bara för den industriella arbetarklassen utan för livet i sig, och medvetandegöra dess form som subjektiv produktion.

”Foucault[...]documented this historical transition when he described the genealogy of the way power extended its grip over life – both individual and social life.[...]the real subsumption of society[...]in capital generalizes the contradiction of exploitation over every level of society; in the same way as the totalitarian self-assertion of bio-power opens the biopolitical context of society to rebellion and to the proliferation of freedom, and therefore to the production of subjectivity. When capital invests the entirety of life, life itself is revealed as resistance.” (Negri, *Empire and Beyond*, 2008:230)

Det omöjliga i motståndet mot den diskursiva strukturen vänds här på sätt och vis till dess motsats, eller snarare: genom definitionen av motståndet som nödvändigtvis inom-diskursivt möjliggör man tolkningen av det positionerade subjektet som konstituerande och aktivt. Det som blir omöjligt är således inte motståndet utan snarare en diskurs utan aktiva subjekt, utan

motstånd. Det vore onekligen skönt att kunna stanna vid denna positiva eller optimistiska tolkning, men var lämnar den oss i förhållande till vår specifika undersökning? Det mest optimistiska slutsatsen, det vill säga den mest hoppfulla angående vår förmåga att bryta oss ur destruktiva identitetsformer, jag därav kan dra angående svininfluensan är att motståndet mot den *indirekt* visar att motstånd mot den nationella identiteten är möjligt – tack vare positionerandet som nationellt subjekt. Det är således en i sanning *hoppfull* slutsats, då förändringen eller förkastandet av den nationella utgångspunkten och identiteten konstateras vara möjlig, trolig och kanske t.o.m. nödvändig och förutsatt, på grund av att den produceras och konstitueras.

Är man dock inte speciellt optimistiskt lagd torde nämnda slutsats vara föga tillfredställande. Med risk att grovt förenkla, till viss del Butlers, men framförallt Negri & Hardts teorier och tolkningar av Foucaults verk, skulle jag med utgångspunkt i vår undersökning vilja ifrågasätta den diskursiva modellen och subjektet som *uttömmande* produktiv teori för medvetandegörandet av politisk handling. Om man skall förstå den diskursiva strukturen som den ”bakomliggande” rationaliteten eller inneboende logiken i samhällsorganisationen, torde inte synen på denna rationalitet eller logik som vägen eller verktyget till förändring tväremot ens intentioner riskera att i bästa fall resultera i en omstrukturerad reproduktion; ett bevarande av den struktur som genererade den samhällsorganisation man ville revolutionera eller radikalt förändra. Riskerar man inte att på sätt och vis att behandla Foucault som en ny Freud, diskursanalys som en ny psykoanalys, på så sätt att man använder en deskriptivt funktionell och teoretiskt produktiv analysmodell som preskriptiv angående analysobjektet. Fastnar man inte lätt i just ett sådant problem som vi stötte på angående det potentiella motståndet mot den nationella diskursen, och tvingas man inte lösa det genom att helt enkelt diskvalificera möjligheten till icke- eller utom-diskursiv handling. Om det diskursiva subjektets logik eller teknologi är den enda möjliga modellen – inte bara för förståelse av rådande samhällsorganisation utan även som utgångspunkt och ramverk för handling – då är onekligen det enda möjliga aktiva tillvägagångssättet att, med Heideggers ord, ”greppa teknologin”³.

Frågan jag ställer mig är dock om motståndet mot exempelvis den nationella diskursen och identiteten verkligen enbart är tänkbart och möjligt i former som utgår från den diskursiva

³ Se Heidegger *The Question Concerning Technology*

modellen, där förändringspotentialen härleds och hoppet sätts till fria subjekt eller till befrielsen av dem. Borde inte frågan istället vara hur man kan förstå och uttrycka handling – sant subversiv eller revolutionär sådan – som bryter med och bryter ned den diskursiva organisationsmodellen?

7. Avslutning

7.1 Intersektionella ingångar

Vi konstaterade kap. 2.1.3 hur studiet av en nationell diskurs torde vara en utmärkt utgångspunkt för en intersektionell analys; och detta arbete kan således – utöver rekonstruktionen av den aktuella diskursiva strukturen – förhoppningsvis ses som öppnande för, eller ännu bättre *uppmånande till* intersektionella interventioner. För att understryka denna min förhoppning kommer jag nedan att kortfattat presentera ett antal potentiella sådana ingångar:

- I båda instanser av den undersökta nationella diskursen förekommer bilden av "media" som en kanal för ledning av folket eller allmänheten; en kanal som samtidigt framställs som i sig hysterisk och opålitlig. Hur förhåller sig denna form av "hysteri" eller opålitlighet hos det nationella subjektet till den hysterisering av kvinnan som Foucault presenterade som en fundamental del i den moderna statens maktapparat (Foucault, *Sexualitetens historia vol. 1*)? Är benämningen av media som "hysterisk" att betrakta som en rent nominell överrensstämmelse eller en språkbruklig rest av ett tidigare sätt att förhålla sig till kön - eller motsvarar de nationella subjektens förhållande till sig själva via media den hysteriserade kvinnans förhållande till sig själva via "livmodern" eller "nerverna"; det vill säga den kanal via vilken kvinnan kunde övermannas av sin egen natur.

- Går bilden av den pandemiska smittan som ett internaliserat externt hot, det vill säga ett hot från någonting *inom* nationen vilket i sig själv, eller till sin natur är icke-nationellt, att koppla till bilden av *migration som problem eller hot*? (För en genomgång över det intima sambandet mellan problematiseringen av sjukdom, smitta och migration i västs historia se J.N. Hayes *Disease -Epidemics and HumanResponse in Western History*; samt angående beredskapen för irreguljärt förekommande och oförutsägbara hot som utmärkande för det sena 1900- och 2000-talets statsapparater se bland andra Andrew Lakoffs "From population to vital system - National security and the changing object of public health" samt Steven J. Collier & Andrew Lakoffs "The problem of securing Health" i *Biosecurity Interventions*.)
- Bilden av kunskap som befriande - eller rättare sagt bilden av subjektet som alltid redan diskursivt konstituerat *och* kunskapen som den diskurs vilken låter subjektet inta platsen som sin egen herre, och således blockera platsen för *någon annan*; är denna modell för myndighetsförklaring av människan att betrakta uteslutande som ett arv från upplysningen? Eller går bilden av kunskap som den för subjektet externa men ödmjukt internaliserade befriande sanningen (det vill säga erkännandet av kunskapen som *princip* för subjektets förhållande till sig själv) att spåra till den kristna bilden av människan som redan befriad och/eller "förlåten"? Om så är fallet; går den "kunskapsdiskurs", eller diskursiva struktur/ordning vi i detta arbete rekonstruerat som förutsättningen för skapandet av den nationella diskursen att se som *på sätt och vis* en kristen sådan - en sekulär struktur för konstruktionen av subjekt och identitet ordnad efter en logik ärvd från den kristna själavården och/eller maktutövningen?⁴ (För en utförlig utredning av subjektet, dess konstruktion, funktion och genealogi se bl.a. Foucaults *Sexualitetens historia* volym 2-3 samt *The Hermeneutics of The Subject*)

⁴ Skall läsas som en medvetet provokativ förenkling då den kristna subjektmodellen likaledes kan ses som ett arv från den förkristna perioden.

7.2 Slutkommentar

Syftet med arbetet var att studera svininfluensan som nationell diskurs för att på så vis kunna identifiera hur den bestrids eller omformuleras av de däri positionerade subjekten. Den omformulering vi fann tycktes dock lika mycket gå att se som reproducerande förutsättningarna för forandet av diskursen som bestridande dess aktualiserade form.⁵ Jag kan självklart inte göra anspråk på att ha identifierat den bakomliggande strukturen bakom *alla* former nationella diskurser, men jag kan ställa mig tveksam till huruvida det utbredda missnöjet angående myndigheternas agerande i pandemin skall ses som ett sådant motstånd mot den nationella identiteten man vid första anblicken kan tolka det som. Den aktualiserade krisen verkar på samma gång vara grunden för en potentiell förtroendekris för de myndighetsutövare som formulerar den *och* en möjlighet – för att inte säga nödvändighet - för skapandet av en nationell diskurs; något som troligtvis inte enbart är fallet angående pandemiska kriser. Det är väl exempelvis inte bara migrations- utan även finansrelaterade kriser som på liknande sätt ofta skildras som nationellt internaliserade, men i sig icke-nationella hot?

8. Litteratur och källförteckning

8.1 Källor

8.1.1 Tryckta källor

Nationell kommunikationsplan för pandemisk influensa (2009); *Resultat från övning med Nationella pandemigruppen 2006* (2008). Samtliga publicerade via www.Socialstyrelsen.se

⁵ Den diskursiva strukturen skall dock inte förstås som autonom eller oberoende av de däri formulerade diskurserna utan som *det som i reproduceras i diskursen som dess struktur*; alltså inte som en fristående eller konkurrerande diskursiv formation utan som en fundamental del i skapandet av svininfluensan som nationell diskurs - och således också i konstruktionen av nationell identitet.

8.1.2 Internet

Grupp A: ”Vi som INTE tog vaccinet mot svininfluensan och fortfarande lever”,

<http://www.facebook.com/home.php?#!/group.php?gid=349832340073&ref=ts>

Grupp B: ”Vi som inte tar vaccinet mot svininfluensan!”,

<http://www.facebook.com/group.php?gid=349832340073&ref=ts#!/pages/Vi-som-inte-tar-vaccinet-mot-Svininfluensan/317217140561?ref=ts>

Grupp C: ”Vi som vaccinerade oss och räddade livet på er som inte vågade!”,

<http://www.facebook.com/group.php?gid=349832340073&ref=ts#!/pages/Vi-som-vaccinerade-oss-och-raddade-livet-pa-er-som-inte-vagade/232851899915?ref=search>

Pressmeddelanden hämtade från www.socialstyrelsen.se respektive www.Smittskyddsinstitutet.se

8.2 Citerad och/eller refererad litteratur

Castles, Miller *The Age of Migration – International population Movements in the Modern World* 2003

Cornelius, Hollifield, m.fl.[red] *Controlling Migration – a Global perspective* 2004

Collier, Lakoff [red] *Biosecurity Interventions - Global Health and Security in Question* 2008

Foucault Michel *Sexualitetens historia* volym 1-3, *Hermeneutics of the Subject – Lectures at Collège de France, 1981-82*, 2006, samt *The Government of self and Others – Lectures at Collège de France, 1982-83*, 2010

Hayes J.N. *The Burdens of Disease Epidemics and Human Response in Western History* 2009

Heidegger, *The Question Concerning Technology, and other essays*, 1982

Jenkins, Richard *Social Identity*, 2008

Jørgensen & Phillips *Diskursanalys som teori och metod*, 2000

Negri, Antonio *Empire and beyond*, 2008

Webster, Fiona “The politics of Sex and Gender: Benhabib and Butler Debate Subjectivity”,
Hypatia vol.15, no.1, 2000